

XXXVII. SPRAWOZDANIE

DYREKCYI

C. K. I. WYŻSZEJ SZKOŁY REALNEJ

WE LWOWIE

ZA ROK SZKOLNY 1909/10.

-
1. Wskazówki antropometryczne — napisał Dr. Witołd Schreiber.
 2. Wiadomości szkolne — podał **Dyrektor**.
-

WE LWOWIE.

NAKŁADEM FUNDUSZU NAUKOWEGO.

Z I. ZWIĄZKOWEJ DRUKARNI — LWÓW, LINDEGO 4.

1910.

RY 1111

Sp. 143

Wskazówki antropometryczne.

Napisał

Dr. Witold Schreiber.

Publikacja niniejsza nie ma być wyczerpującem dziełem, które traktowałoby obszernie o historii, rodzajach i wartości metod antropologicznych, ustanawianych i używanych od najdawniejszych czasów dla pomiarów ciała ludzkiego, ale zwiększonym podręcznikiem, podającym najniezbędniejsze i najważniejsze wskazówki antropometryczne, które mogłyby oddać pożądane usługi także tym liczny i chętnym współpracownikom wiedzy antropologicznej, którzy nie pracują specjalnie w antropologii, a jednak mając więcej niż kto inny sposobności, radziby skorzystać z niej, by dorzucić ze swojej strony cegiełkę do olbrzymiego studyum ludoznawstwa. Tacy pracownicy pożądanymi są tem bardziej, że przeprowadzone dotąd badania z zakresu fizycznej antropologii ludności naszego kraju, są stosunkowo jeszcze nieliczne, zaś materiały naukowe do historii ras topnieją z każdym rokiem, ginie niemal w oczach. Oni też umieją przełamać największą trudność, o którą nieraz rozbijają się najgorliwsze zabiegi zawodowego antropologa: zaborczość i podejrzliwość ludu wiejskiego, nie mogącego zrozumieć i uwierzyć w bezinteresowne intencje badacza.

Kto śledzi literaturę naukową, nie trudno mu się przekonać, ile tego rodzaju przyczynków naukowych pochodzi za granicą od lekarzy, wykonujących praktykę lekarską po wsiach, a także od nauczycieli szkół średnich i ludowych, mających sposobność zbierać ważne i ciekawe dane naukowe do studyum nad rozwojem dziecka, żyjącego w różnych

warunkach klimatycznych i społecznych. Nadzieja, że publika-cja niniejsza przynieść może pożytek dla nauki w tym właśnie kierunku, była jedynym bodźcem, który zachęcił mię do jej napisania.

Zadanie antropometrii naukowej.

Jakość materiału.

Wśród szerszej publiczności błąka się pogląd, utożsamiający antropometrię naukową z antropometrią policyjną, zaś niektórzy posuwają się tak daleko, że odnoszą ją jeszcze do gallowskiej frenologii i z dziecięcą naiwnością wierzą, iż przy pomocy pomiarów, zwłaszcza pomiarów czaszki, można wytworzyć sobie obraz umysłowego stanu danego osobnika.

Przechodząc nad tym ostatnim poglądem do porządku dziennego, nie mogę nie zaznaczyć, że między antropometrią naukową a policyjną zachodzi skrajna różnica nie tyle co do metody postępowania, ile raczej pod względem celu, do którego dążą. Zadaniem antropologii kryminalnej jest uchwycenie pewnych, możliwie stałych znamion indywidualnych dla scharakteryzowania danej jednostki. Tymczasem antropometria naukowa unika właśnie cech indywidualnych, stara się je wyeliminować, a natomiast dąży do stworzenia sobie obrazu typu ogólnego na podstawie możliwie wielkiej liczby pomiarów. Dlatego też materiał, którym rozporządza antropolog, nie jest nigdy zanadto obszerny, a owszem, można powiedzieć, że trafność wniosków pozostaje w prostym stosunku do zbadanego materiału, rozumie się, pod warunkiem, że materiał ten poddano stosownemu doborowi. Znaczy to, że gdyby n. p. ktoś w kraju, zamieszkałym przez ludność czarną, żółtą i białą, dokonał pomiarów na przedstawicielach każdej z nich, a potem wszystkich razem, bez uprzedniej segregacji, użył dla stworzenia sobie typu. przypuśćmy Mongoła, uzyskałby jakiś typ średni, który nie byłby jednakowoż nigdy typem przeciętnym jednej z tych grup. Materiał bowiem musi być nie tylko możliwie obfity, ale też i możliwie jednorodny i od tych dwóch warunków zależy stopień prawdopodobieństwa, z jakim sprowadzone później do ogólnej formy spostrzeżenia zbliżą się do rzeczywistości.

Narzędzia antropometryczne.

Chcąc przeprowadzać pomiary antropometryczne, należy zaopatrzyć się w najniezbędniejsze przyrządy, które powinny odpowiadać następującym warunkom: muszą być dokładne, możliwie proste, dogodne dla ręki i okazywać łatwo przenośność.

Wszystkim powyższym warunkom czynią zadość narzędzia częściowo zmodyfikowane, częściowo skonstruowane przez zasłużonych badaczy: prof. Martina w Zurychu, prof. Luschana w Berlinie, wreszcie prof. Fischera w Freiburgu.

Przyrządy, wymienione pod 1., 2., 3., 4., 5., 8. nabyć można przez firmę: P. Herman, Zürich IV. Nordstrasse 18., tablicę Nr. 6. przez biuro „Museum für Völkerkunde“, Berlin, Königrätzerstrasse, Nr. 120, zaś tablicę Nr. 7. za pośrednictwem firmy: Franz Rosset, Freiburg i B. Kaiserstrasse Nr. 30.

1. Cyrkiel zawiasowy.
2. Cyrkiel saneczkowy.
3. Antropometer.
4. Taśma stalowa.
5. Martinowska tablica barw oczu.

Ponadto potrzebne są:

6. Tablica barw skóry, najlepiej tablica Luschana.
7. Tablica barw włosów (n. p. Fischera).
8. Dynamometer lub zwyczajna waga dziesiętna.

Luschanowską tablicę barw skóry, wykonaną nader starannie i bardzo praktyczną, sprowadzić można przez biuro „Museum für Völkerkunde“ Berlin, Königrätzerstrasse Nr. 120., zaś dynamometer przez podaną powyżej firmę zurychską.

Cyrkiel zawiasowy, Compas d'épaisseur Francuzów, z podziałką milimetrową, wysuwalną z pochewki i dającą ułożyć się, celem dogodniejszego schowania, w kierunku dłuższej osi przyrządu, służy do wyznaczenia najkrótszej odległości prostej dwóch punktów, nie bardziej odsuniętych wzajemnie, niż na 300 mm., taką bowiem jest największa rozpiętość ramion przyrządu.

Cyrkiel suwakowy lub saneczkowy składa się z dwóch krótszych ramion, z których jedno umocowane jest

stale prostopadle na 250 mm. długiej sztabce, drugie zaś ruchome równolegle do pierwszego i dające się w każdym punkcie sztabki, wzdłuż której jest przesuwalne, umocować zapomocą śruby.

Przyrząd ten służy dla miar odległości punktów w rzucie prostopadłym.

Antropometer. Jakkolwiek przyrząd dla pomiarów wysokości można sporządzić samemu poprostu w ten sposób, że na ścianie przybija się pionowo taśmę z podziałką, na której odczytuje się najwyższy punkt głowy mierzonego, przy pomocy deseczki o szerokiej prostokątnej podstawie, przyciskanej jedną przyprostokątnią do taśmy, drugą zaś spoczywającej na najwyższym punkcie głowy, to jednak ze względu na dokładność i dogodność transportu zasługuje antropometer Martina na szczególniejsze polecenie, tembardziej, że Martin połączył go z cyrklem suwakowym, który może być odjęty od właściwego antropometra i użyty do wyznaczenia wzajemnej odległości punktów, nie dających osiągnąć się zwyczajnym, powyżej opisanym cyrklem suwakowym. Do tego celu sporządzona jest na antropometrze odrębna podziałka, różniąca się tem od podziałki właściwego antropometru, że podczas gdy ta ostatnia zaczyna się w dolnej części antropometru i wzrasta ku górze, ta wprost przeciwnie, z łatwo zrozumiałych przyczyn, wzrasta od góry ku dołowi.

Antropometer Martina składa się z 4., wydrążonych wewnątrz sztabek metalowych, zachodzących na siebie końcami w ten sposób, że skoro złożymy wszystkie odcinki antropometru, otrzymamy dwumetrowy słup, dający się umocować w odpowiedniej, również metalowej podstawie czy też trzymadle. Szczelnie wzdłuż antropometru poruszalny suwak, w którego trzymadle umieszcza się prostopadle sztabkę metalową, wskazuje wymiar wzrostu danego osobnika. W razie transportu rozkłada się poszczególne części antropometru i umieszcza się je w specjalnie do antropometru przez powyżej wspomnianą fabrykę sporządzanem, płóciennem etui, tak, że cały przyrząd, złożony w etui, mierzy w długość 55 cm. i niespełna 19 cm. w objętość wraz z etui. Zwłaszcza więc dla podróży, przedstawia antropometer Martina ogromną dogodność.

Taśma metalowa. Taśma służy do pomiarów odległości punktów na powierzchni krzywej. Dla tych celów wskazaną jest taśma metalowa, z odpowiednią podziałką milimetrową 2 m. długa i za pomocą sprężynowego urządzenia dająca się łatwo zwijać przez nacisk guzika na powierzchni pudełka, które ją okrywa. Ponieważ przez używanie wyłamuje się z czasem początkowa jej część, przeto dobrze jest mieć zawsze jedną w zapasie. Wszelkie inne taśmy, jak: ceratowe, jedwabne, płóciennie, napajane woskiem i t. p. nie nadają się dla celów antropometrycznych, a to dlatego, że po pewnym czasie wskutek naciągania ich wydłużają się tak, że pomiary, uskutecznione przy ich pomocy, stają się niedokładne.

Taśmy metalowe można nabyć w handlach wyrobów żelaznych i w tych innych, które trudnią się sprzedażą przyborów technicznych.

Martinowska tablica barw oczu. W wygodnem etui metalowem znajduje się 16 wzorów różnego zabarwienia tęczówki, poczynwszy od ciemno-brunatnego aż do zielonkawego i jasno-niebieskiego. Prawdziwie artystyczne wykonanie modeli oczu i nadzwyczajna przydatność tablicy dla celów antropologicznych przynosi prof. Martinowi prawdziwy zaszczyt. Ta i tej podobne tablice barw zdążają do usunięcia z nauki opisów barw, raz dlatego, że pozostawia się mniej pola subiektywnemu wrażeniu badacza, powtórze dlatego, że tablica umożliwia uwzględnienie drobniejszych odcieni, a wreszcie ułatwia porównywanie, gdyż wyraża barwy przez cyfry. Kto jednakowoż nie posiada takiej tablicy, ten musi poprzestać na opisie, ewentualnie podaniu barwy dominującej, w sposób, który przedstawię przy omawianiu dotyczącego rozdziału.

Luschanowska tablica barw skóry przedstawia sporządzone z szczególnie preparowanej masy szklistej, zabarwione pola, które, oznaczone cyframi, odpowiadają różnym barwom skóry.

Fischera tablica barw włosów. Obok martinowskiej tablicy barw oczu i luschanowskiej barw skóry za najlepszą uważam do oznaczania barw włosów tablicę Fischera. Zupełnie inaczej niż dotąd bywało, układa Fischer różnorodne barwy włosów w dwa szeregi, a mianowicie: 1. w szereg barw

szaro-czarnych i 2. żółto-brunatnych. Wobec tego barwy blond i czarna nie przedstawiają, jak rozumiano dotąd, dwóch ostatecznych granic tego samego szeregu tonów, gdyż zarówno we włosach blond jak i czarnych przychodzą barwy szare lub brunatne tak, iż w fischerowskiej skali barw włosów znajdujemy dwie barwy czarne, oznaczone liczbą 4. i 27. Właściwą czarną barwą jest barwa Nr. 27., podczas gdy Nr. 4. jest wzorem włosa czarno-brunatnego, nazywanego u nas powszechnie czarnym. Również włosy, oznaczane powszechnie jako „blond“, wstawione są w szereg barw szaro-czarnych, podczas gdy t. zw. jasne-blond lub złote-blond należą do skali żółto-brunatnej. Włosy, oznaczane ogólnie mianem „czerwonych“, nie należą, wedle zdania Fischera, ani do jednej ani do drugiej skali, ale stanowią odrębną skalę, którą dlatego wyrzucono poza szereg barw żółto-brunatnych.

Cała ta skala barw włosów składa się z 30 wzorów sztucznych, z szczególnie preparowanej cellulozy sporządzonych i wedle naturalnych włosów dokładnie barwionych nitok, naśladujących znakomicie włos naturalny i nader odpornych przeciw wilgoci, gorącu i t. p. Umieszczone na metalowej, odpowiednimi liczbami zaopatrzonej listewce, dającej się łatwo wyjąć z płaskiego, niklowanego etui, odpowiadają one najlepiej swojemu celowi ze wszystkich dotąd znanych mi skali barw i gdyby tylko uzupełnił autor szereg barw szaro czarnych, fischerowska tablica barw włosów nie pozostawiałaby nic do życzenia.

Wydany przez Brokę chromolitografowany i oprawiony w formie notesu schemat barw dla oznaczenia barw skóry, oczu i włosów (sprzedaje firma G. Masson, 120. Boul, St. Germain, Paris, w cenie 1 franka), t. zw. „Tableau chromatique“, nie nadaje się zwłaszcza dla barw skóry i włosów i dlatego jestem zdania, że każdy, kto chociaż przygodnie, ale poważnie traktuje ten dział antropologii, jeśli tylko stać go na to, nie powinien zaniechać zaopatrzyć się w powyżej opisane tablice barw. Rzecz jasna, że gdyby kogoś ta okoliczność, iż nie może pozwolić sobie na sprawienie tabeli barw, miała odwieść zupełnie od pracy antropometrycznej, ten uczyniłby szkodę nauce. W takim bowiem razie musi wystarczyć opis, byleby tylko możliwie dokładny. Trzeba liczyć się z tem, że oznaczenie barwy, nawet

przy pomocy tablicy, należy do wcale niełatwych zadań antropologa i zajmuje stosunkowo nierównie więcej czasu, zwłaszcza w początkach, niż pomiary. Później jednakowoż przez ostrożną i dłuższą obserwację dochodzi się do takiej wprawy, że, wyjąwszy pewne szczególniejsze wypadki, oznaczyć można numer barwy oczu, włosów i skóry jak najdokładniej bez pomocy tablicy.

Tego rodzaju tablice kładą tamę subiektywizmowi, którego w nauce należy o ile tylko możliwe unikać, a który przy ocenianiu tonu barw, jeżeli nie jest to ton zasadniczy, występuje z całą jaskrawością. Topinard pisze, że Szkoci uważają Anglików za brunetów, podczas gdy Francuzów, nierównie ciemniejszych, oznaczają jako blondynów. Tensam badacz nawet, który przebywa dłuższy czas wśród narodowości bardzo jasnej, nazwie każdego, nieco ciemniejszego osobnika ciemnym, a tymczasem tensam osobnik, obserwowany na tle indywiduów bardzo ciemnych, uchodzić będzie innym razem za jasnego.

Na zjeździe antropologów we wrześniu ubiegłego roku demostrował T. Gray z Londynu, nowy przyrząd do oznaczania barw włosów i skóry.

Przyrząd ten polega na zastosowaniu różnych kombinacji barwnych szkieł (czerwonych, niebieskich i żółtych), wstawionych w odpowiednie metalowe trzymadła, w których tkwi okular, podczas gdy w drugim wycięty jest w jednej jego połowie otwór, przez który ogląda się skórę lub włosy, w drugiej zaś stosowne trzymadełko dla barwnych szkiełek.

Obserwacja odbywa się podobnie jak w fotometrach: patrzący, studiując przez okular równocześnie włos lub skórę i szkiełka, zmienia te ostatnie dopóty, aż nie dobierze tonu, odpowiedniego do danej barwy. Aparat ten ma być naprawdę nadzwyczaj dokładnym, gdyż umożliwia z całą subtelnością wyznaczenie stosownej barwy. Dotąd jednakowoż nie pojawił się on, o ile mi wiadomo w handlu, dlatego też muszę ograniczyć się na kilku powyższych, czysto sprawozdawczych uwagach.

Zatrzymałem się nad kwestyą barwy nieco dłużej, ponieważ chodziło mi o podkreślenie jej ważności, tembardziej, iż zazwyczaj uważa się ją za prostą.

Dynamometer. Waga dziesiętna. Dla badania wagi ciała nadaje się znakomicie zwyczajna waga dziesiętna, przed każdorazowymi pomiarami dokładnie badana co do swej rzetelności. Należy uważać, aby osobnik ważony stał na środku podstawy, swobodnie i spokojnie. W handlach żelaznych sprzedają małe wagi dziesiętne, ważące do 50 lub 100 kg. i dość łatwo przenośne z powodu nieznacznego swego ciężaru (około 10—15 kg.). Dla dalszych podróży używa się t. zw. dynamometru, który mimo swych niewielkich rozmiarów, da się bowiem schować do kieszonki od kamizelki, waży ciężar do 200 kg. Takim jest *Dynamometer Mathieusa* w postaci zamkniętej elipsy z najlepszej sprężystej stali. Skrócenie krótszej osi elipsy, wywołane naciskiem (siłomierz) lub ciągnięciem, wprawia w ruch wskazówkę, która pozwala odczytać wielkość siły w kilogramach na osobnej skali. Przez zawieszenie dynamometra i umocowanie na nim podstawki można go użyć zamiast wagi, należy tylko pamiętać o tem, aby po zważeniu odjąć od liczby wymiarowej ogólnego ciężaru wagę wspomnianych adaptacji.

Osobnik ważony powinien być rozebrany do koszuli. Wążenie w ubraniu jest najzupełniejszą stratą czasu, gdyż nie daje nawet przybliżonego pojęcia o ciężarze danego człowieka. Różna grubość ubioru, kaftaniki noszone pod ubraniem wierzchniem często grubo watowane, szale i t. p. dodatki, powszechne zwłaszcza wśród uboższej ludności w zimie, wszystko to uniemożliwia orientację i prowadzi do najmylniejszych wyników.

W nauce, gdzie liczy się tylko i wyłącznie tylko na dobrą wolę i sumienność badacza, nie ma dość środków ostrożności, o których należy pamiętać, aby nie nadużyć zaufania, do którego uprawnia go marka naukowa.

Tak przedstawia się instrumentarium, jeśli ktoś gotów jest poświęcić nań nieco znaczniejszą kwotę. (Ceny poszczególnych narzędzi podane są na końcu niniejszej rozprawki, wedle cen katalogowych odnośnych firm, bez uwzględnienia cła przewozowego). Kto nie może zaopatrzyć się w opisane powyżej przyrządy, ten musi zadowolnić się cyrklem zawiasowym i taśmą metalową, tudzież antropometrem, który można bardzo nieznacznym nakładem pieniężnym sporządzić w domu w powyżej opisany sposób. Wówczas muszą odpaść miary pro-

jekeyjne, do których potrzebny jest cyrkiel suwakowy. Barwy włosów, skóry i oczu ograniczyć się muszą do opisu, względnie podania barwy zasadniczej, przeważającej w danym wypadku.

Pomiary.

Zasada pomiarów: Możliwa dokładność, możliwie obfity, ściśle co do wieku, narodowości lub innych szczególniejszych znamion rozsortowany i oznaczony materiał, z wykluczeniem osobników patologicznych.

Pomiary głowy, mózgowcaszki i twarzy.

Narzędzia: Cyrkiel zawiasowy, cyrkiel suwakowy, taśma metalowa.

Mając badać równocześnie kilka lub kilkanaście osobników, wygodniej jest postąpić w ten sposób, że w pierw bierze się u wszystkich wymiary mózgowcaszki i twarzy, potem oznacza się barwę oczu, następnie włosów, a wreszcie skóry.

1. Kefalometria.

Badany osobnik siada w ten sposób, by głowa jego przypadła mniej więcej w wysokości rąk badającego, zgjętych pod kątem prostym. Ażeby u wszystkich osobników zachować mniej więcej jednakową pozycję głowy, co ważne jest szczególnie ze względu na miary projekcyjne, należy ustawić głowę tak, aby płaszczyzna, przeprowadzona przez dolną linię (właściwie najniższy punkt) oczodołów i górną krawędź jednego otworu słuchowego (zwykle lewego) biegła równolegle do podłogi. Jestto pozycja, którą przybiera głowa wówczas, gdy patrzymy swobodnie przed siebie w nieskończoną dal (t. zw. pozioma frankfurcka).

2. Największa długość i szerokość głowy. (Cyrkiel zawiasowy).

Badający, stojąc z lewej strony badanego, przykładając jeden koniec cyrkla w pośrodku czoła, w wysokości mniej więcej półtora centymetra ponad łukiem brwiowym, przytrzymuje go trzema pierwszymi palcami lewej ręki, zaś prawą ująwszy cyrkiel na samym końcu trzona, przesuwa drugi koniec ramienia cyrkla wzdłuż środkowej płaszczyzny głowy po potylicy, kon-

trolując zarazem największe rozchylenie cyrkla na podziałce milimetrowej. Uzyskawszy najwyższe rozchylenie ramion, przykręca się śrubę, utrwalając w ten sposób wymiar najsilniejszego wyładowania głowy ku tyłowi, kontroluje się po raz drugi, czy nie zaszła pomyłka, poczem uzyskaną cyfrę notuje się w odnośnej rubryce. Zazwyczaj wyraża się liczbę wymiarową uzyskaną w ten sposób największej długości głowy w milimetrach całych, a mianowicie, wliczając ułamek większy niż pół milimetra jako milimetr cały, zaś mniejszy niż pół opuszczając.

Największa szerokość głowy mierzy się prostopadłe do pierwszej tak, że mierzący staje z tyłu poza swoim przedmiotem i przesuwając cyrkiel z obu boków głowy ponad uszema, w punkcie najsilniejszego rozchylenia przykręca śrubę, przesuwając jeszcze raz przykręcony w ten sposób i ustalony w rozwarciu cyrkiel ponad uszema, nieco ku przodowi i tyłowi, a przekonawszy się, że cyrkiel przesuwany się tuż przy skórze, którą tylko lekko muska, ale nie uwiązga nigdzie, odczytuje i notuje liczbę wymiarową.

Główną zasadą jest, aby:

1. Największa długość głowy brana była możliwie dokładnie w płaszczyźnie środkowej, t. j. tej płaszczyźnie, która przechodzi wzdłuż linii szwu strzałkowego, zaś największa szerokość głowy w płaszczyźnie, możliwie prostopadłej do pierwszej.

2. Cyrkiel przesuwany się zupełnie wolno, a przecież dotykał lekko obu powierzchni głowy.

Ponieważ spełnienie obydwu tych postulatów jest rzeczą wprawdy, dlatego też w początkach należy wymiarom największej szerokości i długości głowy poświęcić wiele uwagi i staranności, zwłaszcza że chodzi tu o trafne ustawienie cyrkla w tej okolicy, w której przypada istotnie największa szerokość i długość.

Jeżeli dany osobnik jest obficie uwłoszony, rzecz naturalna, że cyrkiel musi przechodzić pod włosami, co nie przedstawia żadnej trudności.

3. Najmniejsza szerokość kości czołowej. (Cyrkiel suwakowy. Może być jednak użyty również cyrkiel zawiasowy).

Badając palcami wskazującymi obu rąk kość czołową, nie trudno nieco ku środkowi i ku zewnątrz, w wysokości mniejszej 2·5—3 cm. ponad zewnętrznym kątem oczodołów, wy-czuć wklęsnięcie w kości czołowej. To miejsce najsilniejszego wklęsnięcia należy po obu stronach zaznaczyć chemicznym ołówkiem, poczem bądźto zapomocą cyrkla suwakowego lub zawiasowego oznaczyć odległość obu punktów.

4. Poziomy obwód głowy. (Taśma metalowa).

Taśma układa się w ten sposób, by przebiegała ona poziomo z przodu głowy przez ten punkt, który stanowił punkt oparcia cyrkla przy pomiarze największej długości głowy, z tyłu zaś przez miejsce najsilniejszego wysklepienia potylicy. Uważać należy, żeby taśma leżała dokładnie poziomo, a więc równie wysoko z obu stron, tudzież, aby w razie bujnego uwłosienia głowy układać ją, o ile to da się, pod włosami. W każdym razie powinno się obok tego rodzaju pomiaru zaznaczyć, że nie można liczyć na jego akuratność. W wypadkach bardzo obfitego uwłosienia należy raczej pomiaru zaniechać.

5. Największa szerokość jarzmowa. (Cyrkiel suwakowy ewentualnie cyrkiel zawiasowy).

Do tego pomiaru nadaje się najlepiej cyrkiel suwakowy o ramionach dostatecznie długich, a więc cyrkiel Virchowa. Jest on zbudowany zupełnie na wzór cyrkla suwakowego, opisanego powyżej, z tą różnicą, że przesuwalne ramię prostopadłe daje się poruszać w kierunku równoległym do ramienia stałego, zaś obydwie ramiona są znacznie dłuższe, niż w zwykłym cyrkle suwakowym. Przykładając taki cyrkiel wzdłuż kości jarzmowych tak, by nie tylko ramiona jego spoczywały po obu stronach na kości jarzmowej, ale też, o ile to możliwe, leżały w płaszczyźnie, prostopadłej do płaszczyzny środkowej, odczytuje się na podziałce dłuższego ramienia wielkość oddalenia punktów szerokości jarzmowej. Będzie to równocześnie największa szerokość jarzmowa.

Ramiona opisanego powyżej cyrkla suwakowego są do tego celu nieco za krótkie. Natomiast, ponieważ miara największej szerokości jarzmowej jest jedną z ważnych, przeto w razie braku cyrkla suwakowego można też brać ją cyrklem zawiasowym. Poprzednio jednak dobrze jest odpowiednio punkta, wyczuwszy je palcami, zaznaczyć ołówkiem, a przy pomiarach cyrklem uważać, aby końce jego dotykały punktów tejsamej płaszczyzny, prostopadłej do płaszczyzny środkowej. Wobec tego kierunek trzonu cyrkla musi być zgodny z kierunkiem płaszczyzny środkowej.

6. Szerokość między zewnętrznymi punktami kątów oczodołów.

(Cyrkiel zawiasowy lub suwakowy).

Miara powinna być brana przy otwartych oczach badanego, gdyż przez zamknięcie tychże i ściągnięcie skóry łatwo uzyskać fałszywe cyfry.

7. Szerokość między wewnętrznymi punktami kątów oczodołów.

(Cyrkiel zawiasowy lub suwakowy).

Pomiar uskutecznia się w sposób podobny, jak opisany dopiero co powyższy. Odejmując cyfrę wymiaru ostatniego od przedostatniego, otrzymuje się szerokość obydwójga oczu.

Podobnie postępuje się przy pomiarach.

8. Szerokość między punktami zewnętrznych kątów kostnych oczodołów — tudzież

9. Szerokość między punktami wewnętrznych kątów kostnych oczodołów.

Ponieważ pomiar 9. zgadza się zazwyczaj z 7., przeto z wymienionych czterech pomiarów wypadnie brać jedynie trzy t. j. 6., 7., 8. Pomiar 8. nie przedstawia trudności, ponieważ skóra jest w okolicy zewnętrznych kątów oczodołów tak cienką, że przy dotknięciu palcem czuje się w tem miejscu kość. Odnośny punkt dobrze jest zaznaczyć ołówkiem.

10. Fizyognomiczna wysokość górno-twarzowa. (Cyrkiel suwakowy ew. zawiasowy).

Mierzy się od granicy porostu włosów na czole do podstawy dolnej szczęki. U łysych poznać nietrudno miejsce da-

wnego porostu po nieco zmienionej w tej okolicy skórze, gładszej, grubszej i mniej skłonnej do tworzenia zmarszczek.

11. Morfologiczna wysokość twarzy. (Narzędzia jak przy 10.).

Mierzy się od nasady nosa, t. j. punktu na granicy między kością czołową a nosowemi, do dolnego brzegu szczęki dolnej.

12. Morfologiczna wysokość górno-twarzowa. (Narzędzia jak przy 10.).

Mierzy się ją od nasady nosa, zupełnie jak pomiar 11., do dolnego punktu szczęki górnej, pomiędzy dwoma środkowymi siekaczami.

13. Wysokość nosa. (Narz. jak przy 11.).

Mierzy się od nasady nosa do dolnej podstawy nosa.

14. Szerokość nosa.

Mierzy się oddalenie punktów najsilniejszego, bocznego wyładowania nozdrzy.

15. Szerokość ust.

Obejmuje zewnętrzne punkta kątów ust.

16. Morfologiczna długość ucha. (Cyrkiel suwakowy).

Od spodniej strony płatka usznego do najwyższego punktu górnej powierzchni usznej małżowiny.

17. Morfologiczna szerokość ucha

Prostopadle do pierwszej, w miejscu największej szerokości.

Pomiary tułowia, kończyn górnych (rąk), kończyn dolnych (nóg),
wysokość ciała.

Narzędzia: Antropometer, taśma metalowa.

Badany musi rozebrać się do koszuli. Jeżeli nie da się to osiągnąć, należy w odpowiedniej rubryce zaznaczyć, że mierzono w ubraniu. Takie miary nie mogą liczyć na pożądaną ścisłość a temsamem dokładność.

Przy pomiarach, podanych dotąd, badany siedział. Wymiary następujące poniżej bierze się w pozycyi stojącej.

18. Wysokość ciała. (Antropometer).

Badany staje obok antropometru w ten sposób, żeby go lekko dotykał plecyma, nogi silnie wyprostowane w kolanach, dotykają antropometru łydkami, stopy stykające się piętami, opierają się również tylną swoją powierzchnią o antropometer. Głowę ustawia się w pozycyi, opisanej przy pomiarze Nr. 1., t.j. w tak zwanej „poziomej frankfurckiej“. Dowolne ustawienie głowy badanego powoduje niedokładności w pomiarach, nie dające się skontrolować. Łopatki zbliżone wzajemnie, brzuch cofnięty wstecz.

Prostopadłe ramię antropometru opuszcza się wówczas na głowę badanego w ten sposób, aby dotykało ono lekko wierzchołka głowy, poczem odczytuje się na podziałce wysokość w milimetrach.

Sporządzając antropometer w domu w sposób, podany powyżej, należy uważać, aby deseczka, przy pomocy której wyznaczamy rzut najwyższego punktu głowy na podziałkę lub też na jakąś wogóle ścianę prostopadłą, stała nie skośnie do tej ściany, ale prostopadłe, co można osiągnąć tak, że do listwy, którą dotykamy się wierzchołka głowy, przymocowana jest pod kątem prostym druga. tej samej szerokości listwa i ta całą swoją powierzchnią opiera się o ścianę.

Pomiar wysokości ciała, o ile nie reflektuje się na inne pomiary, które podamy poniżej, nie wymaga, by badany rozebrał się do koszuli, natomiast zdjęć musi obuwie, tudzież pończochy, a także surdut, ewentualnie te części odzieży, które wywołują grube fałdy i nienaturalne zaokrąglenie pleców, co pociąga niedokładności i prowadzi do zupełnie mylnych wyników, bowiem wymiar ciała staje się krótszym.

19. Wysokość górnej krawędzi rękojeści mostka ponad ziemią. (Antropometer).

Badając zwłaszcza u osób szczupłych dolną okolicę szyi, widzimy w pośrodku zagłębienie, którego najniższy punkt nazczymy ołówkiem. Każąc mierzonemu odwrócić się o 180° , a więc

tak, by zwrócony był do antropometru twarzą, jednak postawy wyprostowanej nie zmieniał, dotykamy zaznaczonego ołówkiem punktu końcem ruchomego ramienia antropometru i odczytujemy cyfrę na podziałce.

U osób otyłych przedstawia wyznaczenie wspomnianego punktu o tyle pewną trudność, że partya ta nie odznacza się dość widocznie na zewnątrz. W tym razie wyczuwa się palcem wskazującym mostek, a przesuwając palec ku górze w linii środkowej, uczuwa się nagle, że kość kończy się a palec wpada w zagłębienie, którego najniższy punkt zaznacza się, jako ten, którego szukamy.

20. Wysokość pępka ponad ziemią. (Antropometer).

Mierzy się w tej samej pozycji, co wymiar 18. Za punkt wyjścia pomiaru obiera się środkowy punkt pępka i postępuje się w sposób, jak powyżej.

21. Górny brzeg spojenia kości łonowych. (Antropometer).

I ten punkt, podobnie jak poprzedni musi się zaznaczyć, wyczuwszy go poprzód w sposób następujący: Podczas gdy badany stoi w pozycji wyprostowanej i trzyma nogi tak, że stykają się wewnętrzną powierzchnią stóp, badający naciska lekko skórę brzucha w linii środkowej poniżej pępka i przesuwając palec coraz bardziej ku dołowi. W miejscu, gdzie palec natrafi na opór i wyczuje kość, znaczy się w linii środkowej punkt, który jest punktem żądanym.

Pomiar wykonuje się jak powyżej.

22. Wyniesienie wyrostka barkowego (Acromion) ponad ziemię. (Antropometer).

U osób szczupłych widać go jako przydłużenie t. zw. grzebienia łopatki, skoro danemu osobnikowi każe się silnie i możliwie wysoko skrzyżować ręce na piersiach. Patrząc z tyłu, widzi się kanciaste, ku przodowi i na bok idące ograniczenie barku, a prowadząc palec wzdłuż tej granicy, dochodzi się do punktu, poza którym palec traci dotychczasową twardą podstawę i natrafia na miękkie ciało. Ten punkt należy zaznaczyć jako poszukiwany punkt wyjścia wymiaru.

U ludzi otyłych najłatwiej jest wyczuć wyrostek barkowy, uciskając palcem wskazującym granicę obojczyka ku tyłowi. Punkt, poza którym palec spada nagle z kości, jest tym, którego szukamy.

Na ten wymiar zwrócić należy szczególniejszą uwagę dlatego, ponieważ wobec niemożebności dostania się instrumentami mierniczemi do główki kości ramieniowej, od niego wychodzi się przy pomiarach ramienia. Bowiem przy ręce wyprostowanej i zwieszanej na dół przypada wyrostek barkowy i górna granica kości ramieniowej niemal w jednej płaszczyźnie.

23. Długość kończyny górnej. (Taśma metalowa).

Mierzy się przy wyprostowanej, w dół zwieszanej ręce i wyprostowanych palcach, od punktu stanowiącego punkt wyjścia dla pomiaru 21., do końca palca środkowego. Najlepiej, jeżeli badany oprze rękę na udzie. Należy też uważać, aby kierunek palców leżał w dłuższej osi ramienia.

24. Długość ramienia. (Taśma metalowa).

Przy tym pomiarze chodzi o wyznaczenie punktu granicznego powierzchni stawowych między ramieniem (*Humerus*), a jedną z kości przedramienia (*Radius*).

Najlepiej skutecznie to w sposób następujący:

Oparłszy kończynę dolną o jakiś twardy przedmiot, a następnie wyprostowując ją i usiłując możliwie dobitnie uwypatnić mięśnie, widzi się mniej więcej na granicy ramienia i przedramienia, na górnej bocznej stronie wydatną zakłębłość. Wybadawszy palcem najniższy punkt tej wklęsłości i uciskając to miejsce, czuje się, że palec spoczywa na granicy dwóch kości, z których dolna w miarę, jak poruszamy przedramieniem, porusza się również, podczas gdy górna pozostaje nieruchoma. Pierwsza jestto kość sprychowa (*Radius*), a mianowicie ta jej część, która nosi nazwę „główki“ (*Caput radii*), druga, kość ramieniowa (*Humerus*), względnie jej kłykieć zewnętrzny (*Candylus lateralis*). W miejscu ich wzajemnego rozgraniczenia znaczy się punkt ołówkiem, a odległość tego punktu od punktu na wyrostku barkowym (patrz pomiar nr. 21.), jest wymiarem wielkości kości ramieniowej.

25. Długość przedramienia. (Taśma metalowa).

Długość przedramienia mierzy się od punktu granicznego między kością sprychową a ramieniową (patrz pomiar Nr. 23.), a dolnym punktem t. zw. wyrostka rysikowego sprychy (*Processus styloideus radii*). Ten ostatni punkt wyznacza się w sposób następujący:

Objąwszy prawą rękę lewą tak, by kciuk ręki lewej przy padł na granicę stawu między przedramieniem a napięstką (*Carpus*), uciskamy silnie kciukiem lewej ręki dolną okolice wspomnianej linii granicznej, wychylając równocześnie rękę prawą w jednej płaszczyźnie od strony prawej ku lewej i na odwrót. Przytem kciuk ręki prawej należy możliwie silnie zwrócić ku dołowi i ku wewnątrz. Przy tego rodzaju ruchach czuje się, że wyrostek rysikowy kości sprychowej, o powierzchni nieco ku wewnątrz zaokrąglonej, nie porusza się, a tylko kość napięstka zmienia położenie względem wyrostka rysikowego. Wyczuwszy najbardziej wewnętrzny punkt wyrostka, oznaczmy w tem miejscu kreskę ołówkiem, a odległość tego punktu od punktu granicznego między kością sprychową a ramieniem podaje wymiar kości sprychowej.

26. Długość ręki.

Mając wymiar długości całej kończyny górnej (patrz Nr. 22.), a zarazem oddalenie wyrostka barkowego od wyrostka rysikowego kości sprychowej, znajduje się drogą odejmowania wymiar długości ręki.

27. Długość kończyny dolnej. (Antropometer lub taśma metalowa).

Wyznaczenie górnej granicy dla tego pomiaru przedstawia pewne trudności, a to z tego powodu, że zarówno t. zw. krętać większy (*Trochanter major*), jako też główka kości udowej (*Caput femoris*), są trudno dostępne i położenie danego punktu na nich da się oznaczyć jedynie w przybliżeniu. Tylko u osobników bardzo wychudłych da się użyć krętać jako punkt wyjścia dla zmierzenia długości nogi. Ponieważ zaś należy przestrzegać możliwie jednostajnego postępowania, gdyż inaczej byłoby uniemożliwione wszelkie porównanie materyałów,

zebranych przez różnych badaczy, przeto musi się zrezygnować z pomiaru wprost.

Niektórzy radzą, by górny punkt zastąpić punktem górnej granicy spoidła kości łonowych (patrz pomiar nr. 20.), ale w licznych wypadkach punkt ten trudno jest uzyskać z winy mierzzonego (wstydlivość) i dlatego też musi się szukać innego punktu. Jako taki nadaje się najlepiej t. zw. kołec górny, przedni kości biodrowej (*Spina iliaca anterior superior*). Położenie tego punktu wyznacza się w ten sposób, że wprowadza się palec w fałd graniczny między brzuchem a udem, poczem posuwa się ku górze i ku zewnątrz dopóty, aż nie spotka się z oporem, pochodzącym od wyrostka kości biodrowej, którego zaokrąglenie przechodzi ku górze i ku tyłowi w t. zw. grzebień kości biodrowej (*Crista ossis ilei*). Można też równie dobrze wyjść od górnej granicy grzebienia kości biodrowej i zstępować tak długo ku dołowi, względnie przodowi, aż palec straci oparcie i z kości zsunie się w miękką skórę. W miejscu, gdzie kończy się granica przednia kości biodrowej, należy zrobić znak ołówkiem.

Ale kołec kości biodrowej przypada znacznie niżej, aniżeli górna granica główki kości udowej, dlatego też to niższe jego położenie należy uwzględnić, odejmując od cyfry wymiaru u osób dorosłych średniej wielkości 40—50 mm. i to u mężczyzn 50 mm., u kobiet 40 mm.

W wypadkach, gdzie można mierzyć od spoidła kości łonowych, wskazaniem jest brać obydwie pomiary, a nawet o ile możliwe także i pomiar od krętacza większego (*Trochanter major*), a to dla ściślejszej kontroli wymiaru.

Dolny punkt pomiaru długości kończyny dolnej stanowi podstawa, na której opiera się kończyna.

28. Długość uda. (Narzędzia jak powyżej).

Ponieważ górny punkt wyznaczaliśmy, mając podany kołec kości biodrowej, przeto chodzi o dolną granicę kości udowej. Tu wyznacza się punkt w pośrodku na linii, rozgraniczającej kość udową (*Femur*) od kości goleniowej (*Tibia*).

Wiadomo, że w stawie kolanowym schodzą się trzy kości, a to: z góry, eliptycznie zarysowane t. zw. kłykcie kości udo-

wej (*Medialis i Lateralis condylus femoris*), z dołu, więcej płasko ścięte kłykcie kości goleniowej (*Medialis i Lateralis condylus tibiae*), zaś z przodu płaska, okrągława kość, t. zw. rzepka (*Patella*).

Dla wyszukania żądanego punktu każemy mierzonemu usiąść i zgiąć nogę pod kątem prostym, przyczem rzepka rysuje się bardzo wyraźnie. Położywszy rękę po wewnętrznej stronie rzepki i przesuwając przykrytą przez rękę skórę wśród mierzonego ucisku ku dołowi, czuje się bardzo wyraźnie granicę między okrągławym kłykiem kości udowej a płaskim kości goleniowej, zwłaszcza, skoro nogę wyprostowuje się i napowrót zgina. Postępując wzdłuż tej linii granicznej tak daleko, aż uczuje się wewnętrzny krawędź rzepki, znaczy się w tem miejscu punkt ołówkiem, a oddalenie tego punktu od końca kości biodrowej daje po odjęciu podanej powyżej cyfry (pomiar nr. 26.) przybliżoną długość uda.

29. Długość przedudzia. (Narzędzia jak powyżej).

Oparłszy na czemś swobodnie stopę zewnętrzną jej powierchnią, nie trudno wyczuć palcem po wewnętrznej stronie, a więc po stronie wielkiego palca nogi, na granicy przedudzia i stopy, t. zw. kostkę (*Malleolus tibiae*, lub *Malleolus medialis*), której najniższy punkt, dający się wyznaczyć przy ruchach stopy, stanowi dolną granicę dla pomiaru długości przedudzia.

30. Długość stopy. (Antropometer).

Mierzy się między najbardziej ku tyłowi wysuniętym punktem guza piętowego (*Tuber calcanei*), a najbardziej zewnętrznym punktem ostatniego człona wielkiego palca (*Phalanx II*), przy zupełnem wyprostowaniu nogi.

31. Szerokość stopy. (Cyrkiel suwakowy).

Mierzy się w ten sposób, że obejmuje się cyrklem suwakowym najzewnętrzniejsze punkta kłębu palca wielkiego i palca małego. Przytem noga powinna być podparta zupełnie swobodnie (n. p. założona na drugiej nodze), gdyż inna pozycja może wpłynąć na powiększenie się wymiaru.

32. Ściąg czyli rozpiętość ramion.

Wymiar ten bierze się, przy zupełnem wyprostowaniu ramion od końca środkowego palca jednej ręki, do takiegoż punktu ręki drugiej. Do tego celu nie może służyć zwyczajna taśma metrowa, a to dlatego, iż poddając się nierównościom, których trudno w tym razie uniknąć, stać się musi powodem pomyłki.

O ile ma się do rozporządzenia pokój, stawia się mierzonego plecyma pod ścianą, każe się mu rozprostować ręce do wyciągniętej pozycyi poziomej, poczem zaznaczywszy odpowiednie punkty na ścianie, odmierza się ich wzajemną odległość przy pomocy zwyczajnej taśmy metalowej. W innych razach można posługiwać się prętem drewnianym, opatrzonym podziałką milimetrową. Pręt taki musiałby mieć około dwa metry długości, zaś podziałka może zaczynać się dopiero od 1 m. Pręt nie powinien być giętki, mierzenie powinno się odbywać bez wierzchniego odzienia, które wywołałoby fałdy i mogłoby w ten sposób wpłynąć na wartość wymiaru.

33. Objętość piersi. (Taśma metalowa).

Najwłaściwiej brać jest wymiar tuż pod pachą, przyczem należy uważać na możliwie poziomy przebieg taśmy zarówno na stronie grzbietowej jak brzusznej. Dobrze jest zakładać taśmę przy podniesionych do góry obu rękach.

Pomiaru dokonuje się w sposób następujący: mierzonemu każe się po założeniu taśmy i opuszczeniu rąk, zrobić możliwie głęboki wdech. Najsilniejsze rozsuniecie taśmy notuje się, poczem każe się mierzonemu zrobić wydech, którą to miarę zapisuje się również. Średnia obu tych liczb daje żądany wymiar.

Niektórzy postępują w ten sposób, że po pełnym wdechu polecają mierzonemu liczyć do 10, lub też wypowiedzieć jakies odpowiednie zdanie i wówczas na lekko przylegającej taśmie odczytują daną liczbę.

Takim sposobem uzyskuje się wartość, wskazującą wymiar pośredni między wdechem a wydechem.

34. Prosta czyli górna średnica miednicy. (Cyrklem suwakowym antropometru lub t. zw. Pelwimetrem).

Jestto prostolinijne oddalenie górnej krawędzi spoidła kości łonowej (*Os pubis*), którego punkt oznacza się w sposób

podany pod nr. 20., od wyrostka kolczastego piątego kręgu lędźwiowego.

Ponieważ wyznaczenie tego ostatniego punktu wprost przedstawia pewne trudności a czasem nawet nie da się z całą pewnością skutecznie, przeto najlepiej i najpewniej uzyskać można punkt ten, licząc, poczynawszy od 7. kręgu szyjnego (*Vertebra prominens*), a dającego się wyczuć bez żadnych trudności, wyrostki kolczaste ku dołowi. 18. z kolei wyrostek kolczasty (wliczając jako pierwszy wspomniany 7. krąg szyjny) jest wyrostkiem piątego kręgu lędźwiowego. Miejsce dane zaznacza się ołówkiem. Dla ułatwienia oryentacji należy polecić badanemu przygiąć się ku przodowi.

35. Wyniesienie wyrostka kolczastego siódmego kręgu szyjnego ponad ziemią.

Wyrostek kolczasty siódmego kręgu szyjnego oznacza się przy przygiętej ku przodowi głowie badanego. Posuwany wówczas wzdłuż linii środkowej szyi od potylicy głowy ku dołowi palec zatrzymuje się na wyniesieniu, które jest właśnie żądanym punktem. Po zaznaczeniu tego miejsca ołówkiem, każe się mierzonemu wyprostować, poczem zapomocą antropometru lub też pręta, opatrzonego podziałką milimetrową, odczytuje wartość wymiaru.

36. Wyniesienie wyrostka kolczastego siódmego kręgu szyjnego ponad ziemię (w pozycji siedzącej).

Badany siedzi bądźto na ziemi, oparty o ścianę, bądźto na krześle, o oparciu nie wygiętym, ale prostym i prostopadłym do płyty siedzenia. Należy uważać, aby mierzony siedział wyprostowany i okolicą lędźwiową dotykał oparcia krzesła lub ściany, a także łopatkami. Ramię antropometru zesuwa się tak, aby dotknęło zaznaczonego punktu, odpowiadającego siódmemu kręgowi szyjnemu, poczem, jeśli dany osobnik siedział na krześle, należy odjąć od odczytanej miary wysokość górnej powierzchni płyty siedzenia krzesła ponad ziemią.

37. Wyniesienie wierzchołka głowy ponad ziemię (w pozycji siedzącej).

Mierzy się, jak wymiar nr. 35., z tą różnicą, że głowę ustawia się w poziomej frankfurckiej (patrz pomiar nr. 1.),

a ramię antropometru dotyka wierzchołka głowy. Zsuwając następnie ramię antropometru tak, aby spoczęło na górnej powierzchni t. zw. skrawka ucha (*Tragus*), otrzymuje się wymiar wysokości głowy.

38. Ciężar ciała. (Waga dziesiętna. Dynamometer Mathieusa).

Zważywszy to, co powiedzieliśmy na wstępie, przy omawianiu kwestyi instrumentaryum, nie wymaga pomiar ten żadnych bliższych objaśnień.

39. Oznaczenie barwy oczu, włosów i skóry.

Oznaczenie barwy oczu, włosów i skóry odpowiednią liczbą tabeli barw wydaje się rzeczą prostą i łatwą. Tak jednak nie jest, a praktyka okaże natychmiast potrzebę wprawy w tym kierunku.

Oznaczenie barwy czy to oczu czy skóry lub też włosów odbywa się przez porównywanie koloru danego narządu z barwą, wyznaczoną w tabeli.

Badając w ten sposób włosy, należy postawić badanego w świetle rozprószonem, ale nie jaskrawem. Wyjawszy wzory włosów z etui, nie powinno się przykładać ich do włosów badanego w ten sposób, by je rozdzielać i między jego włosy mieszać. Taką drogą stać się może zupełnie łatwo, że oznaczy się barwę całkiem fałszywie.

Natomiast trzymając tuż obok włosów badanego model sztuczny w łagodnem świetle rozprószonem, porównuje się jedno i drugie a najpodobniejszą barwę notuje. Jeżeli niema tej samej barwy, względnie tego samego odcienia, trzeba wziąć numer pośredni między dwoma najbardziej zbliżonymi do danej barwy włosa.

Mając do czynienia z ludźmi, strzyżonymi bardzo krótko, lepiej jest dla uniknięcia łatwo możliwej omyłki zaniechać pomiaru, lub przynajmniej oznaczyć dany numer znakiem pytania.

Ci, którzy nie posiadają tablicy barw, muszą poprzestać na opisanu barwy.

Wedle Topinarda przyjąć możemy następujący schemat barw włosów:

1. Włosy zupełnie czarne.
2. Włosy ciemno-brunatne. (Ciemny szatyn).

3. Włosy jasno-brunatne. (Jasny szatyn).

4. Włosy blond.

A) Żółtawe.

B) Czerwonawe.

C) Popielate.

D) Bardzo jasne.

5. Włosy czerwone.

Oznaczanie barw oczu powinno odbywać się w podobnie łagodnym oświetleniu. Trudność, wyłaniająca się przy oznaczaniu barwy oka, wynika stąd, że tęczówka (*Iris*), której barwę ma się podać jako barwę oka, nie jest zabarwioną jednostajnie, ale posiada liczne plamki, punkciki i rozlane linie różnej siły tonów. Ponieważ nam rozchodzi się o podanie barwy jednostajnej, jako ogólnego wrażenia barwy tęczówki, dlatego też badany powinien stać w takiej odległości od badającego, aby drobne szczegóły barwy tęczówki znikły, a wystąpiła barwa możliwie jednostajna. Również i tu, podobnie jak przy oznaczaniu barwy włosów, podaje się w braku tej samej barwy wzoru tablicy, numer pośredni między dwiema barwami, najbardziej zbliżonymi do barwy oka badanego.

W razie konieczności posługiwania się opisem, służyć może skala, podana również przez Topinarda.

1. Oko o tonie ciemnym.

A) Barwa czarna lub ciemna we wszystkich odcieniach.

2. Oko o tonie średnio-ciemnym.

A) Barwa zielona, niebieska, siwa.

B) Barwa brunatna.

3. Oko o tonie jasnym.

A) Barwa sina, jasno-siwa i wszystkie barwy inne jasne, różnych odcieni.

Barwę skóry bada się podobnie przy pomocy tablicy, jak barwę włosów lub oczu. Tu jednak nie można poprzestać na zbadaniu skóry w jednym miejscu, ale należy oznaczyć jej ton w kilku różnych okolicach ciała. Bada się tedy:

Skórę na czole i policzkach, na grzbiecie ręki i na dłoni, na piersiach, wreszcie, o ile to możliwe, na sutkach piersio-

wych, wargach sromowych u kobiet i worku mosznowym u mężczyzny.

Podanie barwy skóry zapomocą opisu należy do zadań wcale trudnych.

Topinard zaleca następującą skalę barw skóry:

1. Skóra o tonie ciemnym.

A) Skóra bardzo ciemno-brunatna (zwana niesłusznie czarną).

B) Skóra ciemno-brunatna z odcieniem czerwawym.

C) Skóra ciemno-brunatna z odcieniem żółtawym lub oliwkowym.

2. Skóra o tonie średnio-ciemnym.

A) Skóra czerwona.

B) Skóra żółta lub oliwkowa.

3. Skóra o tonie jasnym.

A) Skóra biała z odcieniem żółtawym.

B) Skóra biała z odcieniem brunatnawym.

C) Skóra biała z odcieniem różowawym.

D) Skóra piegowata.

W powyższej skali zmieniłem 1. A), gdyż nazwa Topinarda „Skóry zupełnie czarnej“ nie jest zgodna z rzeczywistością o tyle, że pominąwszy fakt, iż czarny barwik nie istnieje, podobnie jak nie istnieje niebieski w oku, nawet najciemniejsza skóra jest właściwie bardzo ciemno-brunatną. Również wypuszczono pododmiany skóry 3. C).

Znamiona opisowe.

Temat, dotyczący znamion opisowych, do których właściwie należałoby także włączyć dopiero co omówiony rozdział o znaczeniu barwy skóry włosów i oka, jest tak rozległym, że, ze względu na szczupłe ramy niniejszej pracy, która niema być wyczerpującym podręcznikiem antropometrycznym, może być tylko w najgłówniejszych liniach naszkicowany.

Znamiona opisowe mają uzupełnić obraz, który jedynie z samych cyfr złożony, nie oddaje tych szczegółów, których przedstawienie, jak n. p. formy, za pomocą wyrażenia matematycznego nie da się uzyskać. Co i jak uwzględnić należy, to zawisło od kierunku i rozmiaru studyum. W zwykłych wa-

runkach podaje się to tylko, co w danym razie uważa się za szczególniejsze lub też co przyczynia się do wyjaśnienia ogólnego obrazu.

Dane opisowe mogą dotyczyć znamion czaszki, twarzy, tułowia, rąk i nóg, bądź to jako całości, bądź poszczególnych ich części.

Z szczególniejszych znamion jakie widzimy na c z a s z c e, mogą to być bądź przypadkowe, bądź rozmyślne odkształcenia (deformacje), lub też pewne jakieś inne znamienne formy w widoku z góry: (postać jajowata, okrągła, silnie zwężona ku przodowi lub ku przodowi rozszerzona), w widoku z tyłu: (czaszka zaokrąglona, silnie występujące guzy kości potylicznej, dach czaszki płaski), wreszcie w widoku z boku: (kierunek kości ciemieniowych o znacznem podniesieniu ku tyłowi, silnie rozwinięta okolica skroniowa, podane wstecz czoło. Tu muszę zwrócić uwagę, że wysokie kąty czołowe, mogą w widoku z boku sprawić wrażenie czoła silnie podanego wstecz. Dla tego niezbędną jest w tym wypadku kontrola. Okolica potylic płaska lub wybitnie wypukła.

T w a r z może być okrągła lub owalna, czworokątna, oglądana z boku okazuje bardzo silnie wysuniętą ku przodowi szczękę dolną i t. p. Czoło może być niskie lub wysokie, guzy czołowe uwydatniają się silnie, występują wybitne łuki nadbrwne. Ważną okolicznością jest zachowanie się kości policzkowych. Wysunięcie ich ku przodowi lub znaczne cofnięcie ku tyłowi nadaje twarzy szczególny wygląd. Nos przedstawia bardzo wiele ciekawych danych, które również nie mogą być wyrażone matematycznie. Należy zwrócić więc uwagę na stosunek jego do reszty twarzy, czy jest zatem mały czy wielki lub nadmiernie wielki, czy nasada jego silnie wgłębiona czy też przejście niezbyt mocno zaznaczone, czy wysoki lub płaski, grzbiet prosty lub załamany, t. zw. *Nez busque*, siodłowaty lub wypukły nos orli, koniec spiczasty z boków ścięśniony, lub okrągły, przygięty ku dołowi, bądź podniesiony ku górze. Postać i kierunek otworów nosowych przyczynia się również do jego charakterystyki. Otwory te mogą być szparowato wydłużone ale także prawie okrągłe, zwrócone w kierunku linii środkowej ciała, a więc idące od przodu ku tyłowi, czasem jednak ustawione prawie poprzecznie,

z przodu przy zwyczajnem trzymaniu głowy widoczne lub niewidoczne i t. p.

Wielkość i osada oka, szczególnie zaś te własności oka, które uważamy za znamienne dla rasy żółtej i białej powinny być również uwzględnione.

Tak zwana „fałda mongolska“, jako znamienna dla oczu wschodnio-azyatyckich ludów, zdarza się niejednokrotnie wśród ras innych, często można widzieć ją u dzieci, jakkolwiek zwykle nie dość silnie wyrażoną i dla tego uważam za właściwe na tem miejscu poświęcić jej kilka uwag.

Zjawisko, znane pod nazwą „Oka mongolskiego“, odnoszą laicy do pewnej szczególniejszej budowy gałki ocznej. Takie wyobrażenie jest zupełnie mylne, albowiem gałka oczna wspomnianych ludów nie różni się niczem od naszej, a zjawisko skośności ocz pochodzi, abstrahując od budowy kostnego otoczenia oczodołów, od szczególniejszego układu fałdy górnej powieki i mniej lub więcej wybitnego zatarcia granicy między powieką górną a krawędzią kości czołowej, tworzącą ograniczenie oczodołu od góry. Fałd, widoczny na naszej powiece, a biegnący mniejwięcej równolegle do wolnego górnego brzegu powieki górnej, mniej widoczny, gdy patrzymy ku dołowi, bardziej gdy w górę, nie dosięga wewnętrznego kąta oka, t. j. tej części oka, w której mieści się t. zw. mięsko łzowe (*Caruncula lacrimalis*). W oku mongolskiem typowem biegnie wspomniany fałd niżej niż w oku europejskiem, co więcej, oto zwisa ku dołowi tak dalece, że pokrywa wolny brzeg powieki, porośły rzęsami, nie kończy się jednak przed, względnie ponad kątem wewnętrznym oka, ale biegnie skośnie, zawijając się popod wspomniany kąt wewnętrzny tak, że przykrywa go częściowo wraz z mięskiem łzowem. Nieraz biegnie ten fałd, dostawszy się popod kąt oczny taksamo dalej na dolnej powiece i gubi się dopiero gdzieś blisko kąta zewnętrznego.

Takie oko spotkać można u naszych dzieci i dlatego notatki, co do częstości tego rodzaju tworów wśród naszej rasy, są nader pożądane i cenne.

Nie mniejszy interes dla badacza przedstawia ucho.

Ktokolwiek przypatrywał się kiedykolwiek różnym postaciom ucha, ten mógł wyrobić sobie poniekąd pojęcie o nader szerokiej skali indywidualnego wahanía tego narządu. Dotyczy

ta nadzwyczajna skłonność zmienności nie tylko rozmiarów ucha, ale także położenia jego względem środkowej płaszczyzny głowy, tudzież kształtów, powtarzających się często z dziwną dokładnością jako cecha rodzinna, przez kilka pokoleń. Należy zatem zanotować zachowanie się linii, t. zw. obróbka ucha (*Helix*), t. j. zewnętrznego pierścienia małżowiny usznej. U jednych jest linia jej obramowania zewnętrznego okrągłą, u innych załamana lub kanciasta, zwykle kończy się obrąbek uszny mniej więcej w wysokości otworu usznego, jednak zdarza się, że już na wierzchołku małżowiny gubi się, a wówczas obróbka zagięta jest ku tyłowi, wskutek czego granica ucha przybiera ostry zarys. Na wewnętrznym brzegu obróbki, mniej więcej w tym miejscu, gdzie, przeciwobróbka (*Antihelix*) rozwidła się na dwie odnogi, zdarza się guziczkowate zgrubienie, zwane „guzkiem Darwina”. Obok różnego ukształcenia przeciwobróbki należy zanotować uwagi o płatku usznym, który zazwyczaj oddzielony od policzka, może z nim zrastać się i w tym razie odgraniczenie jego od zewnętrznej obróbki ucha bywa niewyraźnie zaznaczone.

Nieraz też zupełnie brak płatka usznego. Ma to być zjawiskiem, obserwowanem często u Kabyłów prowincji Konstantyny, a także u Kagotów.

Należy również zwracać uwagę na praktykowane wśród wielu ludów zwyczajne sztuczne zniekształcania uszu, zwłaszcza zaś przydłużania płatka usznego, który wyciągany bywa tak silnie, że dolną swoją powierzchnią dotyka ramion.

Obok uwag dotyczących pewnych szczególnych właściwości warg i brody, należy zaznaczyć jakieś znamienne własności uzębienia danego osobnika.

Należy tu równomierność w rozwoju i ustawieniu zębów, podziwiana słusznie wśród plemion murzyńskich, stan zachowania względnie brak zębów, wypadłych lub też umyślnie wyrwanych, jak to dzieje się z okazji przejścia w okres dojrzałości u niektórych plemion Afryki i Oceanii. Niektóre ludy opilowują zęby, a nawet barwią je.

Wiadomo, że człowiek dorosły z pełnem uzębieniem posiada 32 zębów, z których ostatni, ząb mądrości pojawia się między 16.—23. rokiem życia, czasem znacznie później, a nawet czasem nie wykłuwa się wcale. Badając zatem, uzębienie

należy zwrócić na tę okoliczność uwagę i zanotować czas pojawienia się tego zęba, ewentualnie brak jego w takim wieku, w którym należałoby się go spodziewać. Bywają zato takie wypadki, gdzie poza ostatnimi trzonowymi pojawia się jeszcze ząb trzonowy czwarty nadliczbowy. Natomiast z drugiej strony może zdarzyć się, że zęby normalnego trwałego uzębienia nie wykłują się wskutek pewnych szczególniejszych okoliczności, n. p. bardzo małych rozmiarów szczęki. Takie zęby zatrzymane w szczęcie, mogą pojawić się nieraz w bardzo późnym wieku, wtedy mianowicie, gdy część zębów trwałego uzębienia wypadnie. Wśród innych zębów wyróżniają się one nieużyta powierzchnią.

Tak zwane drugie zębowanie zaczyna się 7. roku życia. Do tego wieku posiada dziecko mniejszą ilość zębów t. j. 20, które stanowią uzębienie mleczne, rozpoczynające się pierwszym zębowaniem około siódmego miesiąca życia niemowlęcia. Zazwyczaj pojawiają się równocześnie dwa zęby, należące do jednej grupy.

Co do czasu wykływania się poszczególnych zębów, zarówno uzębienia mlecznego jak trwałego, spotyka się w literaturze naukowej różnice, w przybliżeniu jednak da się pora pojawiania się poszczególnych grup zębów oznaczyć, jak to przedstawia następujące zestawienie, dokonane na podstawie badań Cruveilhiera, Magitota, Welkera i i.

Uzębienie mleczne = 20 zębów.

Czas wykłucia się

Rodzaj zęba.	W szczęcie górnej. W szczęcie dolnej.	
Dwa siekacze wewnątrz.	Około 10. miesiąca.	Między 4—10. mies.
Dwa siekacze zewnątrz.	Między 9—20. mies.	Między 8—16. mies.
Pierwsze trzonowe mleczne.	Około 26. miesiąca.	Między 12—24. mies.
Drugie trzonowe mleczne.	Około 30. miesiąca.	Między 20—40. mies.
Kły.	Między 16—33. miesiącem.	

W przeważnej ilości wypadkach pojawia się około 7. miesiąca życia niemowlęcia pierwsza para wewnętrznych siekaczy szczęki dolnej, a po pewnym niedługim przeciągu czasu także same siekacze szczęki górnej. W kilka tygodni później wykluwają się siekacze zewnętrzne. Z drugim rokiem życia pokazuje się pierwszy ząb trzonowy mleczny, a w przestrzeń wolną, między tym ostatnim a zewnętrznym siekaczem wsuwa się kieł, około 19. miesiąca. Wreszcie z końcem drugiego roku życia dziecięcia wykluwa się drugi trzonowy mleczny, a tak pierwsze zębowanie jest ukończone i trwa do siódmego roku dziecka poczem zaczyna się drugie zębowanie, polegające na tem, że zęby mlecznego uzębienia, jako czasowe, wypadają, a na ich miejsce zasuwają się zęby uzębienia trwałego.

Uzębienie trwałe = 32 zębów.

Czas wykluwania się

Rodzaj zęba. W szczęcie górnej. W szczęcie dolnej.

Pierwsze trzonowe.

Między 5—7. rokiem życia.

Siekacze wewn. Między 7—9. rokiem. Między 6—8. rokiem.

Siekacze zewnętrzne.

Między 7—10. rokiem.

Pierwsze przedtrzonowe.

„ 9—12. „

Drugie „

„ 11—15. „

Kły.

„ 11—16. „

Drugie trzonowe.

„ 12—16. „

Trzecie trzonowe czyli

„ 18—30. „

zęby mądrości.

Te stosunkowo szerokie granice skali wahania w pojawianiu się poszczególnych zębów, niewiadomo, czy są wynikiem pewnych właściwości rasowych, czy też może różnicy środowiska, w których żyły osobniki, służące za przedmiot badań, na podstawie których ułożono powyższe zestawienie. Tylko liczne, bardzo sumienne spostrzeżenia mogą przynieść pożądaną odpowiedź w tej tak ważnej kwestyi. Badając uzębienie, należy zwrócić jeszcze uwagę na kierunek zębów (zęby proste i skośne), na rozmiar, wreszcie na stopień zużycia i na ewentualne szpary międzyzębowe.

Dla oceny stopnia zużycia zębów podaje Broka następującą skalę:

1. Stopień (Szkliwo naruszone). 2. Stopień (Zużyte guzowatości korony zębowej). 3. Stopień (Zużyta znaczniejsza część zęba w długość). 4. Stopień (Ząb zużyty aż po szyjkę, a więc aż po granicę działła).

Szparry międzyzębowe (*Diastema*) są to wolne przestrzenie między kłem a zewnętrznym siekaczem górnym z każdej strony szczęki u dorosłych małp człekokształtnych i innych niektórych. W tę wolną przestrzeń wklinowuje się dolny kiel, podczas gdy górny wciska się w podobny sposób między dolny kiel a dolny przedtrzonowy. Tego rodzaju szparry międzyzębowe mogą zdarzać się także u człowieka i uważane są za znamię pewnej rodowej niższości.

Wreszcie co do rozmiarów poszczególnych zębów ze względu na inne tej samej grupy należy pamiętać, że, wyjąwszy siekacze, względnie większymi zębami w każdej z pozostałych grup są te, które leżą bliżej środka szczęki. Tak więc pierwszy trzonowy jest większy niż drugi, a ten znowu większy od trzeciego, pierwszy przedtrzonowy większy niż drugi. Siekacze natomiast mają zwykle jednakowe rozmiary, a nawet zewnętrzny większy bywa niż wewnętrzny. Ponieważ u małp pod względem wielkości zębów w poszczególnych grupach zachodzi stosunek przeciwny, a więc pierwszy trzonowy jest z trzonowych najmniejszy a taksamo pierwszy przedtrzonowy mniejszy niż drugi, przeto badając zęby, należy na okoliczność tę zwrócić uwagę i ewentualne spostrzeżenia zapisać. U niektórych plemion pierwotnych zauważono stosunki podobne, jakie przedstawiliśmy u małp, z dodatkiem, że i u tych ostatnich spotyka się rozmiary stosunkowe poszczególnych zębów znamienne dla człowieka.

Sporządzając notatki, najlepiej jest na kartce zapisków zestawić stały schemat na wzór, podany niżej i w szeregu zębów znaczyć w pewien stały sposób n. p. zęby zużyte, znaczyć cyframi odpowiedniego stopnia u góry, zęby brakujące przekreślić i t. p.

T.T.T.P.P.K.S.S. S.S.K.P.P.T.T.T.
Lewa. T.T.T.P.P.K.S.S. S.S.K.P.P.T.T.T. Prawa.

Ze znamion opisowych tułowia i kończyn zaznaczyć należy postać piersi u kobiet (M. Liepez w Zurtüchu sporzą-

dziła do mierzenia wysokości piersi osobny przyrząd z szczególnie wyciętych płytek aluminiowych, zależnie od tego, czy są talerzowate, gruszkowate, półkoliste, workowate, czy mają brodawkę małą lub wielką, wgłębioną i t. p. U niektórych ludów wydłużają piersi rozmyślnie, albo też dokonują na nich zabiegów operacyjnych.

W dalszym ciągu powinno się uwzględnić narządy płciowe, podlegające u różnych ludów najróżnorodniejszym operacyom, często bardzo bolesnym i krwawym (*Circumcisio*, *Incisio*, kastracya jednego lub obydwu jąder, wycięcie całego prącia, wycięcie warg sromowych mniejszych, wycięcie t. zw. łechtaczki, zszywanie warg sromowych mniejszych i większych i t. p.).

Obok tego rodzaju danych, w których powinno się uwzględnić także pewne szczególniejsze spostrzeżenia, dotyczące nóg i rąk, nie małej wagi są notatki o czasie pojawienia się menstruacji (czyszczenie miesięczne), płodności, a także spostrzeżenia co do ciepłoty ciała, częstości oddechów i częstości pulsu.

Przy badaniach tego rodzaju powinno się segregować uboższe warstwy ludności od klas zamożnych i średnich, mieszczan od wieśniaków. Należy wówczas dowiedzieć się, w jakim wieku pojawiła się pierwszy raz menstruacja, jak długo trwa, jaki czas upływa zwykle między jedną a drugą, ile dana osoba ma dzieci, ile żyje, ile umarło, ile urodziło się nieżywych, czy były bliźnięta, trojaczki i t. p.

Badając częstość pulsu powinno się podać porę badania, a tożsamo przy badaniu ciepłoty.

Kilka uwag o zestawieniach wartości pomiarów.

Uzyskawszy przez pomiar odpowiednie wartości, nie ma się jeszcze obrazu stosunków, o które nam chodzi. Otrzymuje się go dopiero przez zestawienie wartości wymiarów linii z wymiarami liniowymi, powierzchni z wymiarami powierzchni, wymiarów objętości z wymiarami objętości.

Rozróżniamy dwojakiego rodzaju zestawienia: proporcję i wskaźniki. Przez proporcję rozumiemy stosunek części do całości. Tak n. p. zestawiając wymiar wysokości głowy

z wysokością ogólną ciała czyli wzrostem, otrzymujemy wyrażenie matematyczne, które nazywamy proporcją. Natomiast zestawiając dwa wymiary, będące wymiarami tej samej płaszczyzny lub bryły, mówimy o wskaźnikach. Takim wskaźnikiem jest porównanie wielkości średnicy podłużnej i poprzecznej głowy, albo porównanie największej długości, szerokości i wysokości.

Stosunek dwóch ilości moglibyśmy wyrazić zapomocą zwyczajnego ułamka.

Ponieważ jednak stosunki te mogą mieć dla nas wartość tylko wówczas, gdy możemy porównywać je pomiędzy sobą, przeto sprowadzamy je wszystkie do tego samego mianownika, to jest do 100, jako najdogodniejszego. Wówczas z proporcji $A:B=100:x$ otrzymujemy na podstawie znanej reguły o rozwiązywaniu proporcji $x = \frac{100 \cdot B}{A}$.

Z obu ilości, które mamy porównywać, kładziemy zwykle większą = 100, a tak n. p. mając uzyskać wskaźnik głowy, na podstawie liczb wymiarowych największej długości i szerokości, z których pierwsza wynosi 180 mm., druga 145 mm., otrzymamy:

Wskaźnik stosunku długości i szerokości głowy $= \frac{145 \cdot 100}{180} = 80.6$.

Przy obliczaniu wskaźników nie należy wychodzić poza pierwsze miejsce dziesiętne. Byłaby to praca bez pożytku dla wrzekomej większej dokładności pomiarów, a utrudniająca w wysokim stopniu porównywanie wskaźników i proporcji.

Zmuszony operować większą ilością materiału, a nie mający czasu na obliczanie poszczególnych wskaźników, znajdzie obliczone wykładowiki różnych stosunków w dziele: Fürst, C. M. Index - Tabellen zum anthropometrischen Gebrauche. Jena 1902.

Rzecz jasna, że zależnie od wielkości obydwu ilości granica wahań poszczególnych wskaźników jest bardzo szeroka. Im bardziej zbliżają się te obie ilości, które mamy porównywać między sobą, tem większy wypada wskaźnik, gdy są sobie równe, wynosi wówczas 100, w pewnych razach jednak, jak n. p. przy silnie zniekształconych głowach lub bardzo szerokich nosach (Pygmeowie) wypada wskaźnik poza 100.

Zwyczajnie oznacza się następujące wskaźniki i proporcje: (oznaczone w nawiasach liczby poniżej 50 są odnośnikami do takich samych liczb, jako liczb porządkowych, umieszczonych przy opisie poszczególnych pomiarów. Umieszczona wśród liczb litera D. znaczy „dzielone“. N. p. $(2x.100 D. 1)$ znaczy: największa szerokość głowy pomnożona przez 100 i podzielona przez największą długość głowy).

1. Wskaźnik długości i szerokości głowy $(2x.100 D. 1)$.
2. Wskaźnik długości i wysokości głowy $(38x.100 D. 1)$.
3. Wskaźnik szerokości i wysokości głowy $(38x.100 D. 2)$.
4. Fizyognomiczny wskaźnik twarzowy $(10x.100 D. 5)$.
5. Morfologiczny wskaźnik twarzowy $(11x.100 D. 5)$.
6. Morfologiczny wskaźnik górnio-twarzowy $(12x.100 D. 5)$.
7. Wskaźnik nosowy $(14x.100 D. 13)$.
8. Morfologiczny wskaźnik ucha $(17x.100 D. 16)$.

W podobny sposób, jak wskaźniki, oblicza się proporcje, kładąc wysokość ciała równą 100.

Otrzymujemy zatem procentowy stosunek:

9. Wysokości głowy $(38.100 D. 18)$.
10. Wysokości tułowia $(36.100 D. 18)$.
11. Sięgu $(32.100 D. 18)$.
12. Długości kończyny górnej $(23.100 D. 18)$.
13. Długości kończyny dolnej $(27.100 D. 18)$.

Kładąc wymiar długości ramienia równy 100, otrzymamy następujące stosunki:

14. Długości przedramienia $(25.100 D. 23)$.
15. Długości ramienia $(24.100 D. 23)$.
16. Długości ręki $(26.100 D. 23)$.

Położywszy wymiar kończyny dolnej równy 100, uzyskujemy procentowe wyrażenie:

17. Wielkości przedudzia $(29.100 D. 27)$.
18. Wielkości uda $(28.100 D. 27)$.
19. Wysokości stopy $(27-[28+29].100 D. 27)$.

20. Ponadto oblicza się procentowy stosunek długości przedramienia do ramienia, jeżeli wymiar tego ostatniego położy się równy 100 $(25.100 D. 24)$.

21. Wreszcie stosunek długości przedudzia do uda, skoro wymiar tego ostatniego położy się równy 100 $(29.100 D. 28)$.

Tego rodzaju liczby stosunkowe pozwalają nam łatwiej oryentować się co do pewnych własności materyału, zawsze jednakowoż obok liczb względnych podaje się także wymiary bezwzględne.

Wychodząc z założenia, że liczby względne, a odnosi się to głównie do wskaźników, są do pewnego stopnia wyrazem postaci, o której wyrażenie matematyczne napróżno sili się antropologia, utworzono grupy wskaźników, zgodzono się co do dolnej i górnej granicy tych grup i nadano odpowiednie nazwy, jako ilustrację postaci tych części, które te wskaźniki reprezentują. Odnosi się to szczególnie do mózgowczaszki i twarzy, jako całości, tudzież poszczególnych jej części, a ponieważ przy szeregowaniu wskaźników należy grupy te uwzględniać, przeto uważam za potrzebne podać na zakończenie granice poszczególnych ważniejszych grup, o ile dadzą się one zastosować do antropometrii (przeznaczenie ich jest dla osteometrii).

Podział ten, zarówno jak i nazwy dla pojedynczych szeregów przyjęty został i uchwalony na zjeździe antropologów w Frankfurcie n. M. w roku 1882.

Wskaźniki mózgowczaszki.

- A) Grupa wskaźnika szerokości i długości.
 Typy długogłowe, dolichokefalia do 75·0.
 Typy średniogłowe, mezokefalia 75·1—79·9.
 Typy krótkogłowe, brachykefalia 80·0—85·0.
 Typy skrajnie krótkogł., hyperbrachykef. ponad 85·1.
- B) Grupa wskaźnika wysokości i długości.
 Typy płaskogłowe, chamekefalia do 70·0.
 Typy średniowysokie, ortokefalia 70·1—75·0.
 Typy wysokogłowe, hypsikefalia ponad 75·0.

Wskaźniki twarzy.

- A) Grupa wskaźników twarzowych (11.100 D. 5).
 Typy niskie czyli szerokie, chameprosopia do 90·0.
 Typy długie czyli wysokie, leptoprosopia ponad 90·0.
 - B) Grupa wskaźników górnottwarzowych (12.100 D. 5).
 Typy szerokie, Chameprosopia do 50·0.
 Typy wąskie czyli wysokie, leptoprosopia ponad 50·0.
-

Ceny narzędzi antropometrycznych*).

	Frank.	ct.
1. Cyrkiel zawiasowy (Tasterzirkel)	30	—
2. Cyrkiel suwakowy (Gleitzirkel)	15	—
3. Antropometer z podstawką	66	—
4. Taśma stalowa 2-metrowa	05	—
5. Martinowska tablica barw oczu	80	—
6. Luschana tablica barw skóry	12	50
7. Fischera tablica barw włosów	32	50
8. Cyrkiel dla pomiarów miednicy z podziałką milime- trową na 600 $\frac{m}{m}$	67	—
9. Przyrząd dla badania postaci piersi	32	—

Przyrządy wymienione pod 1 — 4. stanowią, złożone
w odpowiedniem wygodnem dla podróży etui, t. zw.
zupełnem instrumentarium Martina, które kosztuje . 120 —

*) Wszystkie powyższe przyrządy mogą być sprowadzone przez wy-
mienioną w tekście firmę Hermanna w Zurychu, w myśl brzmienia świeżo
wydanego katalogu, zaś ceny, podane we frankach, rozumieć należy bez
cła przewozowego.

WIADOMOŚCI SZKOLNE.

I. Grono nauczycielskie.

A) Zmiany w gronie nauczycielskiem w ciągu roku szkolnego 1909/10.

Nowi członkowie grona:

1. **Kazimierz Ciesielski**, Dr. filozofii, c. k. rzeczywisty nauczyciel c. k. gimnazjum w Trembowli, przydzielony do służby w c. k. IV. gimnazjum we Lwowie, a następnie przydzielony do tut. zakładu mocą rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 7. września 1909. l. 48907, otrzymał w tym samym charakterze posadę w tutejszym zakładzie od 1. stycznia 1910. rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 17. grudnia 1909. l. 71353.

2. **Bolesław Jakubowski**, zastępca naucz. w c. k. Szkole realnej w Jarosławiu, przeniesiony w tym samym charakterze do tut. zakładu na mocy rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 2. lutego 1910. l. 6624.

3. **Jerzy Rostkiewicz**, egz. zast. nauczyciela w c. k. gimnazjum w Rzeszowie, przeniesiony w tym samym charakterze do tut. zakładu na podstawie rozporz. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 14. października 1909. l. 57817.

4. **Schreiber Witołd**, dr. filozofii, c. k. profesor szkoły realnej w Tarnopolu, przydzielony do tut. zakładu rozporz. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 4. lutego 1909. l. 3.567.

5. **Jan Szarota**, c. k. rzeczywisty nauczyciel w c. k. Szkole realnej w Krośnie, zamianowany w tym samym charakterze do tut. zakładu na podstawie dekretu c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 5. sierpnia 1909. l. 25962.

6. **Zygmunt Taubes**, Dr. filozofii, pomocniczy nauczyciel religii mojżeszowej, objął obowiązki służbowe na mocy rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z 17. grudnia 1909. l. 51456.

7. **Wilhelm Tyszkowski**, egzam. zast. nauczyciela, zamianowany do zastępstwa prof. Bernhardta rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 17. stycznia 1910. l. 1505.

8. **Franciszek Witkowski**, egz. kandydat stanu naucz., zamianowany w tutejszym zakładzie zastępcą nauczyciela mocą rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 23. sierpnia 1909. l. 32.691.

9. **Karol Zagajewski**, Dr. filozofii, c. k. profesor w c. k. II. Szkole realnej we Lwowie, przydzielony w tym samym charakterze do służby w tut. zakładzie mocą rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 13. października 1909. l. 57.861.

Ubyli:

1. **Majer Balaban**, Dr. filozofii, pomocniczy nauczyciel religii możeszowej, przeniesiony wskutek rozp. c. k. Rady szkol. krajowej z dnia 17. grudnia 1909. l. 51.456 do innego zakładu.

2. **Bronisław Duchowicz**, c. k. profesor, zamianowany 26. listopada 1909. Najw. postanowieniem c. k. dyrektorem Szkoły realnej w Rawie ruskiej.

3. **Władysław Gubrynowicz**, c. k. profesor, powołany rozp. prez. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 2. października 1909. l. 234. do służby w c. k. Ministerstwie W. i O.

4. **Kazimierz Kozierowski**, zastępca nauczyciela, był w I. półroczu na urlopie, następnie został przeniesiony w tym samym charakterze do c. k. gimnazjum w Podgórzu wskutek rozp. c. k. Rady szkolnej kraj. z dnia 30. stycznia 1910. l. 73.945.

5. **Włodzimierz Szuchiewicz**, c. k. profesor w VII. randze, kawaler orderu Franciszka Józefa, był w ciągu roku szkolnego na urlopie celem poratowania zdrowia, a następnie przeszedł na własną prośbę w stan spoczynku od 1. lipca 1910. po przyznaniu mu pełnych lat służby nauczycielskiej mocą rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 7. kwietnia 1910. l. 16.938.

Urlop i zmniejszenie liczby godzin tygodniowych otrzymali:

1. **Franciszek Berger**, c. k. profesor, otrzymał w II. półroczu niżkę wymiaru godzin do 15 tygodniowo mocą rozp. c. k. Rady szk. kraj. z dnia 7. listopada 1909. l. 58.082.

2. **Emil Bernhardt**, c. k. profesor w VII. randze, uzyskał na rok 1909/10 zmniejszenie obowiązkowego wymiaru godzin do liczby 15 godzin tygodniowo na podstawie rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 27. lipca 1909. l. 37.929, a następnie otrzymał urlop na przeciąg II. półroczu celem poratowania zdrowia. (Rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 17. stycznia 1910. l. 1505).

3. **Zdzisław Flalka**, c. k. profesor w VII. randze, otrzymał w II. półroczu zmniejszenie liczby godzin do 16 mocą rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 7. listopada 1909. l. 58.082.

4. **Józef Grünberg**, c. k. profesor w VII. randze, otrzymał na rok 1909/10 zmniejszenie liczby godzin do 10 tygodn. mocą rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 11. września 1909. l. 37.929.

5. **Kazimierz Kozierowski**, zast. nauczyciela, otrzymał na I. półrocze urlop celem poratowania zdrowia. (Rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 19. maja 1909. l. 23.708).

6. **Dr. Józef Markowski**, egz. zast. nauczyciela, docent Uniwersytetu, otrzymał zmniejszenie liczby godzin tygodniowych mocą rozp. c. k. Min. Wyzn. i Ośw. z dnia 13. lutego 1908. l. 63.

7. **Franciszek Nowicki**, c. k. profesor, otrzymał urlop na II. półrocze celem poratowania zdrowia. (Rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 9. lutego 1909. l. 4.992. i z dn. 16. IV. 1910. l. 20.995.).

8. **Bolesław Orłowski**, zast. nauczyciela, otrzymał roczny urlop do wyjazdu za granicę w celach naukowych. (Rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 19. maja 1909. l. 25.879).

9. **Zdzisław Thullie**, Dr. filozofii, c. k. profesor, otrzymał całoroczny urlop do wyjazdu za granicę w celach naukowych. (Rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 8. maja 1909. l. 24.653 i z 7. stycznia 1910. l. 74.569).

10. **Tadeusz Urbański**, zast. nauczyciela, otrzymał 4-tygodniowy urlop na kwiecień i maj w celach naukowych. (Rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 14. kwietnia 1910 l. 19.052).

11. **Stanisław Węckowski**, Dr. filozofii, c. k. profesor, uzyskał w I. i w II. półroczu zniżkę do połowy obowiązującego wymiaru godzin tygodniowych mocą rozp. c. k. Rady szkol. krajowej z dnia 19. maja 1909. l. 22.811 i z dnia 31. stycznia 1910. l. 2.883).

B) Stan grona nauczycielskiego przy końcu roku szkolnego 1909/10.

a) Nauczyciele przedmiotów obowiązkowych:

1. **Michał Rembacz**, c. k. radca Rządu, kawaler orderu Franciszka Józefa, dyrektor w VI. randze.

2. **Ks. Michał Baściak**, zast. naucz., uczył religii obrz. rzym.-kat. w kl. III. b, IV. b, V. b, VI. b, VII. b, — razem 10 godz. tygodniowo.

3. **Franciszek Berger**, c. k. profesor, uczył matematyki w kl. VII. a; geometrii wykreślnej w kl. V. a, V. b, VII. a, VII. b, razem 15 godz. tyg.

4. **Emil Bernhardt**, c. k. profesor w VII. randze, zawiadowca gabinetu rysunków odręcznych, był na urlopie.

5. **Józef Bledrawa**, zastępca naucz., gospodarz kl. III. b, uczył języka niemieckiego w kl. II. a, IV. b, V. a; kaligrafii w kl. I. a, I. b — razem 19 godzin tyg.

6. **Jakób Byleżyński**, zast. nauczyciela, gospodarz kl. I. b, uczył języka polskiego w kl. I. b, III. b, VII. b; geografii w kl. I. b, III. b, V. a; historii powsz. w kl. I. b, III. b, — razem 19 godzin tyg.

7. **Kazimierz Ciesielski**, Dr. fil., c. k. rzeczywisty nauczyciel, zawiadowca gabinetu chemii, uczył od dnia 28. września 1909. matematyki w kl. II. b; chemii w kl. IV. a, IV. b, V. a, V. b, VI. a, VI. b; prowadził ćwiczenia w laboratorium chemicznym z uczniami kl. V. a, V. b, VI. a, VI. b, — razem 21 godzin tygodniowo.

8. **Mieczysław Daszyński**, zast. naucz., gospodarz kl. II. a, uczył matematyki w kl. II. a, III. a, III. b; geometrii wykresłej w kl. II. a, II. b, III. a, III. b, IV. a, IV. b, — razem 21 godzin tygodniowo.

9. **Zdzisław Fialka**, c. k. profesor w VII. randze, zawiadowca gabinetu fizyki, uczył fizyki w kl. VI. a, VI. b, VII. a, VII. b, — razem 16 godz. tyg.

10. **Józef Grünberg**, c. k. profesor w VII. randze, gospodarz kl. III. a, zawiadowca gabinetu geograficznego, uczył geografii w kl. III. a; historii powszechnej w kl. III. a, V. a, V. b, — razem 10 god. tyg.

11. **Karol Hornung**, Dr. med., c. k. rzecz. naucz., uczył gimnastyki w kl. I.—VII.

12. **Bolesław Jakubowski**, zast. nauczyciela, gospodarz kl. I. a, uczył w II. półroczu od 9. lutego 1910. języka polskiego w kl. I. a, III. a, V. a, VI. a, VI. b; historii powszechnej w kl. I. a, — tygodniowo 18 godzin.

13. **Wincenty Kubik**, c. k. profesor w VIII. randze, gospodarz kl. II. b, uczył języka polskiego w kl. II. a, II. b, V. b, VII. a; historii powszechnej w kl. II. b, razem 18 godz. tyg.

14. Ks. **Teodozy Leżohubski**, c. k. profesor w II. szkole realnej we Lwowie, uczył religii obrz. gr. kat. w kl. I. b, II. b, III. b, IV. b, V. b, VI. b, i VII. b, — razem 10 godz. tyg.

15. **Zygmunt Łuszczyński**, c. k. profesor w VIII. randze, zawiadowca gabinetu rysunków odręcznych, uczył rysunków odręcznych w kl. I. b, III. b, IV. b, V. b, VI. b, VII. b, — razem 18 godzin tyg.

16. **Józef Markowski**, Dr. med., egz. zastępca nauczyciela, docent Uniwersytetu, w I. półr. gospodarz kl. I. a, w II. półroczu gospodarz klasy VI. b, uczył matematyki w kl. I. a, VI. b, VII. b, razem 12 godz. tyg.

17. **Julian Mazurek**, c. k. profesor, zawiadowca biblioteki nauczycielskiej, gospodarz kt. VI. a, uczył geografii w kl. I. a, II. b, historii powszechnej w kl. VI. a, VI. b, VII. a, VII. b, — razem 18 godz. tyg.

18. **Franciszek Nowieki**, c. k. profesor, gospodarz kl. VI. b, uczył w I. półroczu języka polskiego w kl. I. a, III. a, V. a, VI. a, VI. b; historii powsz. w kl. I. a, — razem 18 godz. tyg. W drugim półroczu był na urlopie.

19. **Bolesław Orłowski**, zastępca nauczyciela, był na urlopie.

20. **Jerzy Rostkiewicz**, egz. zast. nauczyciela, uczył od 25. października 1909. matematyki w kl. I. b, IV. a, IV. b; fizyki w kl. III. a, III. b, IV. a, IV. b, — razem 21 godzin tyg.

21. **Jan Schaden**, c. k. profesor, zawiadowca gabinetu geometrii wykreślnej, gospodarz kl. V. b, uczył matematyki w kl. V. a, V. b, VI. a; geometrii wykreślnej w kl. VI. a, VI. b, — razem 18 godz. tyg.

22. **Jan Szarota**, c. k. rzecz. nauczyciel, zawiadowca czaspism, gospodarz kl. V. a, uczył języka francuskiego w kl. III. a, III. b, IV. a, IV. b, V. a, V. b, VI. b, — razem 23 godzin tyg.

23. **Ludwik Schneider**, Dr. filozofii, c. k. profesor, gospodarz kl. III. b, uczył języka niemieckiego w kl. III. b, V. b, VI. b, VII. a, — razem 15 godz. tyg.

24. **Witold Schreiber**, Dr. filozofii, c. k. profesor, zawiadowca gabinetu historii naturalnej, uczył historii naturalnej w kl. I. a, I. b, II. a, II. b, V. a, V. b, VI. a, VI. b, VII. a, VII. b, razem 20 godz. tyg.

25. **Ks. Stefan Szydelski**, Dr. św. Teologii, c. k. profesor, uczył religii obrz. rzym. kat. w kl. I. a, I. b, II. a, II. b, III. a, IV. a, V. a, VI. a, VII. a, — razem 18 godz. tyg.

26. **Zygmunt Taubes**, Dr. filozofii, pomocniczy nauczyciel, uczył od grudnia 1909. religii mojżeszowej w kl. I.—VII. — razem 14 godzin tygodniowo.

27. **Zdzisław Thullie**, Dr. filozofii, c. k. profesor, był cały rok na urlopie.

28. **Wilhelm Tyszkowski**, egzaminowany zastępca naucz. uczył w II. półroczu rysunków odręcznych w kl. I. a, II. a, II. b, III. a, IV. a, V. a, VI. a, VII. a, — razem 26 godzin tygodn.

29. **Tadeusz Urbański**, zast. nauczyciela, zawiadowca czyteln. uczniów, gospodarz kl. IV. a, uczył języka polskiego w kl. IV. a, IV. b; geografii w kl. II. a, IV. a, IV. b, V. b; historii powszechnej w kl. II. a, IV. a, IV. b, — razem 19 godz. tyg.

30. **Stanisław Weckowski**, Dr. filozofii, c. k. profesor, gospodarz kl. VII. a, uczył języka francuskiego w kl. VI. a, VII. a, VII. b, — razem 9 godz. tyg.

31. **Franciszek Witkowski**, egz. zastępca nauczyciela, uczył języka niemieckiego w kl. I. a, I. b, II. b, — razem 18 godzin tygodniowo.

32. **Karol Zagajewski**, Dr. filozofii, c. k. profesor, gospodarz klasy VII. b, uczył od 15. października 1909. języka niemieckiego w kl. III. a, IV. a, VI. a, VII. b, — razem 15 godzin tyg.

b) Nauczyciele przedmiotów nadobowiązkowych:

1. **Kazimierz Ciesielski**, (jak wyżej), prowadził ćwiczenia praktyczne w chemicznym laboratorium w kl. V. a, V. b, VI. a, VI. b, — razem 4 godz. tyg.

2. **Stanisław Węcowski**, (jak wyżej), uczył języka angielskiego 4 godz. tyg.

3. **Józef Wiśmierski**, profesor c. k. VII. gimnazjum, uczył od grudnia 1909. stenografii w 2 oddziałach 4 godz. tygodniowo.

4. **Antoni Wójcikiewicz**, dyrygent chóru w kościele OO. Dominikanów, uczył śpiewu w 2 oddziałach — 4 godz. tyg.

c) Asystenci:

1. **Karol Rutkowski**, do rysunków odręcznych, pracował 20 godz. tyg.

2. **Zygmunt Piechorski**, do rysunków geometrycznych, pracował 20 godz. tyg.

3. **Wilhelm Tyszkowski**, do rysunków odręcznych, pracował do 20. października 1909. — 15 godz. tygodn.; nadto w kl. II. a, II. b, IV. a, uczył samoistnie rysunków odręcznych 11 godz. tyg.

d) Aplikanci:

1. **Emilian Carewicz**, Dr. filozofii, egz. kandydat stanu nauczycielskiego, hospitował lekye chemii rzecz. nauczyciela Dra Kazimierza Ciesielskiego za zezwoleniem c. k. Rady szkol. kraj. z dn. 9. lutego 1910. l. 6764.

2. **Chaim Hirschberg**, słuchacz filozofii, hospitował lekye matematyki prof. Schadena i prof. Bergera za zezwoleniem c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 29. grudnia 1909. l. 71.539.

3. **Józef Śliwiński**, słuchacz filozofii, hospitował lekye języka polskiego prof. Kubika i lekye jęz. francuskiego rzeczyw. nauczyciela Szaroty za zezwoleniem c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 29. grudnia 1909. l. 71.539.

II. Wykaz podręczników do nauki wszystkich przedmiotów na rok szkolny 1910/11.

Religia. a) obrz. łac.: W kl. 1.: Ks. Ślósarz, Katechizm religii katol. Wyd. 1 i 2. — W kl. II.: Ks. Ślósarz, Katechizm religii katol. Wyd. 1—3. — W kl. III.: Ks. Jougan, Liturgika. Wyd. 1—3. 1 półr. Ks. Szydelski, Dzieje biblijne Starego Zakonu. II. półr. — W kl. IV. Ks. Szydelski, Dzieje biblijne Now. Zakonu. — W kl. V.: X. Jez. Nauka wiary katolickiej. Wyd. 2. — W kl. VI.: Ks. Szczeklik, Etyka katolicka. Wyd. 3 i 4. — W kl. VII.: Ks. Jougan, Historya kościoła katolickiego. Wyd. 3. b) obrz. gr. kat.: W kl. I.: Середний катихизм християнско-католицкої релігії одобрений австр. Епископатом. — W kl. II.: Середний катихизм християнско-католицкої релігії одобрений австр. Епископатом. — W kl. III.: А. Тороньский, Літургіка. Вид. 3. I. półrocz. А. Тороньский, Історія біблійна старого завіта. Вид. 3. II. półrocz. — W kl. IV.: А. Тороньский, Літургіка. Вид. 3. — W kl. V.: А. Тороньский. Христ. катол. догматика фундаментальна і апологетика для клас висших. Вид. 2. А. Тороньский. Догматика частна для висших клас. Вид. 2. — W kl. VI.: Дорожинський, Етика. — W kl. VII.: Ваплер-Стефанович, Історія христ. католицкої церкви.

Język polski. W kl. I.: Konarski, Zwięzła gramatyka języka polskiego. Próchnicki i Wójcik. Wypisy polskie dla I. klasy. Wyd. 5. — W kl. II.: Małecki, Gramatyka języka polskiego szkolna. Wyd. 9 i 10. Próchnicki. Wypisy polskie dla II. klasy. Wyd. 3. — W kl. III. Małecki, Gramatyka języka polskiego szkolna. Wyd. 9 i 10. Czubek Zawiliński. Wypisy polskie dla III. klasy. Wyd. 2. — W kl. IV.: Małecki, Gramatyka języka polskiego szkolna. Wyd. 9. i 10. Próchnicki, Wzory poezyi i prozy. Wyd. 2 i 3. — W kl. V.: Tarnowski i Bobin. Wypisy polskie dla szkół realnych i seminaryów nauczycielsk ch. Tom. I. Wyd. 1—3. Wybór z dzieł pisarzy greckich i łacińskich w przekładach. Część I. Zathej, Antologia rzymska. — W kl. VI.: Tarnowski i Bobin. Wypisy polskie dla szkół realnych i seminaryów nauczycielskich. Tom I. Wyd. 3. Tarnowski i Bobin. Wypisy polskie dla szkół realnych i seminaryów nauczycielskich. Tom. II. Wyd. 1—2. Zathej, Antologia grecka. Zathej, Antologia rzymska. — W kl. VII.: Tarnowski i Bobin, Wypisy polskie. Część II. Wyd. 1—2. Zathej, Antologia grecka. Zathej, Antologia rzymska.

Lektura polska. W kl. V.: Zimorowicz: Sielanki. Pasek: Pamiętniki. Krasicki: Wojna chocimska, Myszeis. Trembecki: Zofiówka. Zabłocki: Zabobonnik.

W kl. VI.: Niemcewicz: Powrót Posła. Feliński: Barbara Radziwiłłówna. Morawski: Dworzec mego dziadka. Woronicz: Sybilla.

Mickiewicz : Dziady, Wallenrod, Sonety Krymskie. Słowacki : Balladyna, Lilla Weneda, Beniowski. Krasiński : Nieboska Komedia, Irydyon, Psalmy. Malczewski : Marya : Zaleski : Księżna Hanka, Przenajświętsza rodzina.

W kl. : VII. : J. Słowacki. Balladyna, Lilla Weneda, Anelli. Z. Krasiński : Irydyon, Przedświt. J. Korzeniowski : Mnich. Sofokles : Antygona. Edyp król.

Język ruski. W kl. IV. : Kokorudz-Konarski, Gramatyka ruska dla Polaków. Читанка руска для шкіл виділових. Вид. II. : Богдан Ленкий, Читанка руска. — W kl. V. : a) w I. półroczu, Podręczniki, jak w klasie IV. b) w II. półroczu, Gramatyka, jak w kl. IV. Барвіньский, Вибір з народної літератури українсько-руської для семінарій учительських.

Język niemiecki. W kl. I. : German i Petelenz, Ćwiczenia niemieckie dla I. klasy. Wyd. 5 i 6. — W kl. II. : German i Petelenz, Ćwiczenia niemieckie dla II. klasy. Wyd. 5. — W kl. III. : German i Petelenz, Ćwiczenia niemieckie dla kl. III. Wyd. 4. Jahner, Deutsche Grammatik. Wyd. 2. — W kl. IV. : German i Petelenz, Ćwiczenia niemieckie dla kl. IV. Wyd. 3 i 4. Jahner, Deutsche Grammatik. Wyd. 2. — W kl. V. : Julius Ippoldt und Adolf Stylo, Deutsches Lesebuch für die oberen Klassen der galizischen Mittelschulen I. Teil. V. Klasse. Wydanie 2. W kl. VI. : Ippoldt und Stylo, Deutsches Lesebuch für die oberen Klassen der galizischen Mittelschulen. III. Teil. VII. Klasse. — W kl. VII. : Ippoldt u. Stylo, Deutsches Lesebuch für die oberen Klassen der galiz. Mittelschulen. III. Teil. VII. Klasse. Ippoldt u. Stylo, Deutsches Lesebuch für die oberen Klassen der galiz. Mittelschulen. IV. Teil. VIII. Klasse.

Lektura niemiecka. W kl. VI. : I. półrocze : Goethe, Hermann u. Dorothea, ed. Graeser. Goethe, Reinecke Fuchs, ed. Graeser. II. półrocze : Schiller, Die Jungfrau von Orleans, ed. Graeser. Lessing, Minna v. Barnhelm, wyd. Tow. nauczycieli szkół wyższych. — W kl. VII. : I. półrocze : Shakespeare, Macbeth. Schiller, Wallenstein I. u. II. — II. półrocze : Schiller, Wallenstein III. Schiller, Wilhelm Tell, (ed. Graeser).

Język francuski. W kl. III. : Dr. St. Węckowski, Książka do nauki języka francuskiego dla kl. III. szkoły realnej. — W kl. IV. : Dr. St. Węckowski, Książka do nauki języka francuskiego dla kl. IV. szkoły realnej. Cz. II. — W kl. V. : Amborski, Książka do nauki języka francuskiego. Część III. — W kl. VI. : Amborski, Wypisy francuskie. Część I. — W kl. VII. : Amborski, Wypisy francuskie. Część II.

Geografia. W kl. I. : Mazurek Julian, Krótki rys geografii do użytku I. kl. szkół średnich. — W kl. II. : Baranowski i Dziedzicki :

Geografia powszechna, opr. Dr. Eug. Romer. Wyd. 11. — W kl. III.: Baranowski i Dziedzicki, Geografia powszechna, oprac. Dr. Eug. Romer. Wyd. 11. — W kl. IV.: Benoni-Majerski, Geografia austr.-węgierskiej monarchii. Wyd. 5. zmienione i przerobione przez Bolesława Baranowskiego. — W kl. V. i VI. (brak podręcznika).

Historia powszechna. W kl. I.: Pieniążek, Opowiadania z dziejów kraju rodzinnego. — W kl. II.: Zaleski: Opowiadania z dziejów austriackich i powszechnych. Wyd. 2. — W kl. III.: Zaleski, Opowiadania z dziejów austriackich i powszechnych, Wyd. II. W II. półr.: Zipper, Opowiadania z mitologii Greków i Rzymian. — W kl. IV.: Zakrzewski, Historia powszechna. Część I. Wyd. 1—3. — W kl. V.: Zakrzewski, Historia powszechna. Część II. Wyd. 3 i 4. Lewicki, Zarys dziejów Polski i krajów ruskich z nią połączonych. Wyd. 1—3. W kl. VI.: Zakrzewski, Historia powszechna. Część III. Wyd. 2. skrócone. Lewicki, Zarys dziejów Polski i krajów ruskich z nią połączonych. Wyd. 1—3. — W kl. VII.: Zakrzewski, Historia powszechna. Część III. Wyd. 2. skrócone (do powtarzania materiału). Lewicki, Zarys dziejów Polski i krajów ruskich z nią połączonych. Wyd. 1—3. — Głabiński Finkel, Historia i statystyka austriacko-węgierskiej monarchii. Wyd. 3.

Matematyka. W kl. I.: Ignacy Kranz, Arytmetyka i algebra na kl. I. i II. — W kl. II.: Ignacy Kranz, Arytmetyka i algebra. Cz. I. na klasę I. II. — W kl. III.: Ignacy Kranz, Arytmetyka i algebra, podręcznik dla niższych klas szkół średnich. Cz. II. na klasę III. i IV. — W kl. IV.: Dziwiński, Podręcznik arytmetyki i algebry dla klas wyższych. Wyd. 4. — W kl. V.: Dziwiński, Podręcznik arytmetyki i algebry dla klas wyższych. Wyd. 4. Mocnik-Maryniak, Geometria dla klas wyższych. Wyd. 5 i 6. Kranz, Logarytmy. — W kl. VI.: Dziwiński, jak w klasie V. Wyd. 4. Kranz, Logarytmy. — Mocnik-Maryniak, Geometria (jak w kl. V.). — W kl. VII.: Dziwiński, Zasady algebry. Wyd. 3. Kranz, Zbiór zadań matematycznych dla klas wyższych. Wyd. 1 i 2. Kranz, Logarytmy. Kranz, Trygonometria kulista w zadaniach. Wyd. 2. Mocnik-Maryniak, Geometria (jak w kl. V.).

Historia naturalna. W kl. I.: Nussbaum-Wiśniowski, Wiadomości zoologii dla niższych klas szkół średnich. Wyd. 1. i 2. Rostański, Botanika szkolna na klasy niższe. Wyd. 6. — W kl. II.: Rostański, Botanika szkolna dla klas niższych. Wyd. 1—5. Nussbaum-Wiśniowski, Wiadomości z zoologii dla niższych klas szkół średnich. Wyd. 6. — W kl. V.: Rostański, Botanika szkolna dla klas wyższych. Wyd. 2. — W kl. VI.: Dr. Józef Nussbaum, Zoologia dla klas wyższych szkół średnich. W kl. VII.: Łomnicki, Mineralogia i geologia. Wyd. 5.

Fizyka. W kl. III.: Soleski, Nauka fizyki. Wyd. 2—4. — W kl. IV.: Soleski, Nauka fizyki. Wyd. 2—4. — W kl. VI.: Kawecki i Tomaszewski, Fizyka dla wyższych klas szkół średnich. Wyd. 3 i 4. — W kl. VII. Kawecki i Tomaszewski, Fizyka dla wyższych klas szkół średnich. Wyd. 3 i 4.

Chemia. W kl. IV. Sucheni, Początki chemii z uwzględnieniem mineralogii. Wyd. II. — W kl. V.: Zasady chemii nieorganicznej. W kl. VI.: Duchowicz-Bolland, Chemia organiczna.

Geometria wykreślna i rysunki geometryczne. W kl. II.: Mocnik-Maryniak, Geometria pogładowa. Część I. Wyd. 6—8. — W kl. III.: Mocnik-Maryniak, Geometria pogładowa. Część II. Wyd. 4—6. — W kl. IV.: Mocnik-Maryniak, Geometria pogładowa. Cz. II. Wód. 4—6. — W kl. V.: Łazarski, Zasady geometrii wykreślnej (z atlasem). Wyd. 2. — W kl.: Łazarski, Zasady geometrii wykreślnej (z atlasem). Wyd. 2.

III. Tematy do wypracowań piśmiennych z języka polskiego.

Klasa V. a.

1. Powstanie literackiego języka polskiego (szk.). 2. Ideały polityczne Modrzewskiego, Orzechowskiego i Górnickiego (dom.). 3. Znaczenie dróg wodnych i lądowych dla społeczeństwa (szk.). 4. Rozbiór wiersza Kochanowskiego p. t. „Chroni się poeta...” (szk.). 5. Znaczenie żelaza (szk.). 6. „Treny” Kochanowskiego a „Ojciec zadżumionych” Słowackiego (dom.). 7. Pojęcia starożytnych o życiu pozagrobowym (Na podst. Eneidy) (szk.). 8. Stan literatury polskiej przed pojawieniem się Kochanowskiego (dom.). 9. Znaczenie „Odprawy posłów greckich” (szk.). 10. Stopniowanie bólu w „Trenach” Kochanowskiego (dom.). 11. „Sielanki” Teokryta i Wergilego a „Sielanki” Szymonowicza (szk.). 12. Przyczyny upadku literatury polskiej w III. okresie (szk.).

Klasa V. b.

1. Rola Wojskiego w „Panu Tadeuszu” (dom.). 2. Przyczyny rozwoju oświaty w Polsce w XVI. w. (szk.). 3. Wiosna a młodość (dom.). 4. Rozwinać słowa Orzechowskiego: „Języka większa moc, niżli mieczowa” (dom.). 5. Znaczenie klasztorów w wiekach średnich (dom.). 6. Zastugi Mikołaja Reya (szk.). 7. Zdać sprawę z fraszki Kochanowskiego: „Do gór i lasów” (szk.). 8. Na czym polega znaczenie „Pieśni” i „Fraszek” J. Kochanowskiego? (szk.). 9. Wpływ morza Śródziemnego na rozwój cywilizacji (dom.). 10. Wina i kara

w „Odprawie posłów greckich“ J. Kochanowskiego (szk.). 11. Czy słusznie pierwszy okres literatury polskiej nazwano okresem złotym? (dom.). 12. Morsztyn Andrzej a Kochowski (szk.).

Klasa VI. a.

1. Pierwiastek satyryczny u Krasickiego (szk.). 2. Znaczenie reformacyi w historyi i w literaturze (dom.). 3. Pierwiastek sentymentalny w poezyi w. XVIII. (szk.). 4. Polityczny świat polski w „Powrocie posła“ Niemcewicza (szk.). 5. Charakterystyka jednego z bohaterów „Trylogii“ Sienkiewicza (dom.). 6. Pierwiastek religijno-patriotyczny w „Sybilli“ Woronicza (szk.). 7. Sprawozdanie z lektury domowej (dom.). 8. Dlaczego okres VI. literatury polskiej nazywa się okresem przejściowym? (dom.). 9. Co nowego wniósł poeta do literatury polskiej w „Sonetach krymskich“? (szk.). 10. Charakterystyka Ballad Mickiewicza (dom.). 11. Rozbiór krytyczny sonetu „Stepy akermzańskie“ (szk.). 12. Rola Jacka Soplicy w Panu Tadeuszu (szk.).

Klasa VI. b.

1. Klasycyzm i pseudoklasycyzm w literaturze polskiej (dom.). 2. Wpływ odkryć geograficznych na rozwój cywilizacji europejskiej (szk.). 3. Początki pierwiastku wieszczonego w literaturze polskiej (dom.). 4. Stanowisko Morawskiego w sporze klasyków z romantykami (szk.). 5. Pierwiastek tragiczny w „Barbarze Radziwiłłównie“ Felińskiego (dom.). 6. Poglądy Brodzińskiego na poezję ludową jako źródło natchnienia (szk.). 7. Rozbiór sonetu Mickiewicza p. t. „Stepy akermzańskie“ (szk.). 8. Odrodzenie literatury polskiej na początku XIX. w. (dom.). 9. Myśl przewodnia „Ody do młodości“ (szk.). 10. Pierwiastek historyczny w „Grażynie“ (dom.). 11. Ideały filareckie Mickiewicza a „Farys“ (szk.). 12. Lud wiejski w „Panu Tadeuszu“ (szk.).

Klasa VII. a.

1. Obraz duszy Słowackiego (na podstawie „Hymnu o zachodzie słońca na morzu“) (szk.). 2. Znaczenie poezyi w życiu narodów (dom.). 3. Uczta w „Maryi a w „Janie Bieleckim“ (szk.). 4. a) Kto zwycięża w „Nieboskiej komedii“? b) Znaczenie ostatnich słów Pankracego: „Galilae vicisti!“ (dom.). 5. Charakterystyka jednej z głównych postaci w Irydyonie (szk.). 6. Charakterystyka osób duchownych w „Mniechu“ Korzeniowskiego (szk.). 7. Kornel Ujejski jako poeta (szk.). 8. Zalety i wady J. I. Kraszewskiego jako powieściopisarza (szk.). 9. Zasługi cywilizacyjne Polaków (szk.). 10. Najmłodsza pieśń polska (szk.).

Klasa VII. b.

1. Bajronizm w poezji polskiej XIX. w. (szk.). 2. „Wasz to obyczaj: cierń w życia przeciągu kłaść mi na czoło, kwiat aż na posąg (dom.). 3. Wpływ wolnej elekcji i liberum veto na polityczne i moralne życie narodu (szk.). 4. Lud wiejski w poezji polskiej (dom.). 5. Sprawozdanie z lektury domowej (szk.). 6. Wizja przyszłości Polski w „Przedświcie“ (szk.). 7. Sprawa polska w dziejach rewolucji XIX. w. (szk.). 8. Znaczenie teatru dla kultury umysłu (szk.). 9. Współczesna powieść polska (dom.).

Tematy do wypracowań piśmiennych z języka niemieckiego.

Klasa V. a.

1. Übersetzung aus dem Polnischen (szk.). 2. Das Glöcklein des Glücks (Reproduktion) szk. 3. Des Lebens ungemischte Freude — Ward keinem Irdischen zuteil (dom.). 4. Was begünstigte die Entwicklung der phönizischen Seemacht? (Nach d. Schullektüre) (szk.). 5. Für und wider den Sport (dom.) 6. Übersetzung aus dem Polnischen (szk.). 7. Das griechische Theater (Nach d. Schullektüre) (szk.). 8. Übersetzung aus dem Polnischen (szk.). 9. Das Verhalten wahrer Freunde in der Not (Nach Schillers: „Die Bürgschaft“) (szk.). 10. Ostern in Polen (dom.). 11. Tellheim u. Minna vor ihrem Wiedersehen in Berlin (szk.). 12. Daß wir Menschen nur sind, der Gedanke beuge das Haupt dir. — Doch daß Menschen wir sind, richte dich freudig empor! (dom.). 13. Eine Übersetzung aus dem Polnischen. 14. Die Entstehung der Erde (Nach d. Schullektüre) (szk.).

Klasa V. b.

1. Übersetzung aus dem Polnischen (szk.). 2. Schilderung eines bedeutenden Erlebnisses in der Ferienzeit (Gewitter, Feuersbrunst, Erntefest, Ausflug u. s. w.) (dom.). 3. Kannitverstan (Nach der Schullektüre) (szk.). 4. Die Dichtung und die Dichter (Auf Grund der Lektüre) dom. 5. Das kulturgeschichtliche Bild im „Dachs auf Lichtmeß“ (szk.). 6. Gellert als Mensch (Nach d. Schullektüre) (dom.). 7. Der Mönch von Heisterbach (Inhaltsangabe) (szk.). 8. Eine Übersetzung aus dem Polnischen (szk.). 9. Der Graf von Habsburg u. die Kraniche des Ibykus (Ein Vergleich) (dom.). 10. Wie finden sich die Schiffe über das Weltmeer? (szk.). 11. Der Wassermensch (Inhaltsangabe) (szk.). 12. Die Geschichte des Orest (Nach d. Schullektüre) dom.). 13. Der Schenk von Limburg (Inhalt des Gedichtes) (szk.). 14. Schiller in der Karlsschule (Nach d. Schullektüre) (dom.).

Klasa VI. a.

1. Übersetzung aus dem Polnischen (szk.). 2. Schilderung des Brandes (Herm. u. Dor. II.) (szk.). 3. Siegfrieds Tod (szk.). 4. Der Lemberger Bahnhof (dom.). 5. Goethes „Zauberlehrling“ und Schillers „Das verschleierte Bild zu Sais“. Ein Vergleich. (szk.). 6. Chelmoński's Bild „Der Herbst“ (Nach einer Reproduktion) (dom.). 7. Das Theater zur Zeit Shakespeares (szk.). 8. Handwerk und Maschinenbetrieb (dom.). 9. Die Exposition in Schillers „Maria Stuart“ (szk.). 10. Eine Übersetzung aus dem Polnischen ins Deutsche (dom.).

Klasa VI. b.

1. Übersetzung aus dem Polnischen (szk.). 2. Die Vorfabel zu Schillers „Maria Stuart“ (dom.). 3. Die Familie des Wirtes zum „goldenen Löwen“ (Auf Grund von Herm. u. Dor. I.—IV.) (dom.). 4. Gedrängter Inhalt der Gudrunsage (szk.). 5. Wie steht es mit Marias tragischer Schuld in Schillers Drama? (dom.). 6. Eine Übersetzung aus dem Polnischen (szk.). 7. Besprechung der Uhlandschen Ballade „Bertran de Born“ (dom.). 8. Das Brüsseler Volk in Goethes Egmont (Nach d. Schullektüre) (szk.). 9. Goethes Jugenderinnerungen aus Frankfurt (Nach d. Schullektüre) (szk.). 10. Die Bedeutung der pragmatischer Sanktion (dom.).

Klasa VII. a.

1. Übersetzung aus dem Polnischen (szk.). 2. Goethes italienische Reise (dom.). 3. Bauern u. Soldaten im 30-jährigen Kriege in Schillers „Wallensteins Lager“ (dom.). 4. Renaissance u. Humanismus (Nach d. Schullektüre) (szk.). 5. Das Überirdische in Johanne's Erscheinung (Nach d. Lektüre von Schillers Drama) (dom.). 6. Übersetzung aus dem Polnischen (szk.). 7. Die Unbilden der Vögte gegen die Schweizer (Nach Schillers „Wilhelm Tell“) (dom.). 8. Wallenstein u. Octavio Piccolomini (dom.).

Klasa VII. b.

1. Übersetzung aus dem Polnischen (szk.). 2. a) Was erfahren wir aus „Wallensteins Lager“ über die Person des Feldherrn, seine Anhänger und Gegner? b) Gang der Handlung in „Wallensteins Lager“ (dom.). 3. Die zweite Belagerung Wiens durch die Türken (szk.). 4. Die Bedeutung der Wasserstrassen für die Kultur eines Landes (dom.). 5. Napoleon in der deutschen Dichtung (szk.). 6. Das Wunderbare in Schillers „Jungfrau von Orleans“ (dom.). 8. Eine Übersetzung aus d. Polnischen ins Deutsche (szk.). 8. Was verdanken wir der Zeitung? (dom.).

Tematy przy piśmiennym egzaminie dojrzałości w terminie letnim 1909/10.

Z języka polskiego. Oddział A.: 1. Cywilizacyjne znaczenie kościoła w wiekach średnich. 2. Odgłosy tryumfów oręża polskiego w naszej poezji. 3. Znaczenie ciepła w przyrodzie.

Oddział B.: 1. Prace reformatorskie w XVIII. w. około ustroju Polski. 2. Jakie ideały powinniśmy stworzyć sobie na drogę życia? 3. Główni przedstawiciele literatury Odrodzenia w Polsce.

Z języka niemieckiego. Oddział A.: Przetłómaczyć na jęz. niemiecki ustęp 59. z Wypisów polskich dla klasy III. szkół gimnaz. i realn. str. 167. p. t. Lwów przy końcu XV. w.

Oddział B.: Przetłómaczyć na jęz. niemiecki ustęp p. t. „Maszyna do szycia“.

Z języka francuskiego. Oddział A.: Z wypisów franc. Amborskiego Cz. II. Appendice str. 73. przetłómaczyć ustęp p. t. „Le mouvement des corps célestes“ od wiersza 1—34.

Oddział B.: Przetłómaczyć na język polski ustęp: „La télégraphie optique secrète“. (Amborski: Wyp. franc. Cz. II. Appendice str. 102. wiersz 1—32.).

Z geometrii wykreslnej. Oddział A.: 1. Przez punkt A leżący na śladzie poziomym dowolnej płaszczyzny P , wykreślić na tej płaszczyźnie prostą, nachyloną do płaszczyzny poziomej rzutów pod danym kątem.

2. Wykreślić cienie graniastosłupa prostego, stojącego na dowolnej płaszczyźnie, gdy jego podstawa jest kwadratem o boku a a wysokość h .

3. Wykreślić przez prostą l , leżącą na płaszczyźnie poziomej rzutów, płaszczyznę styczną do kuli.

Oddział B.: 1. Przez punkt A wykreślić taką prostą, którą przecina prostą l pod danym kątem α . Ile rozwiązań może mieć to zadanie?

2. Wyznaczyć cienie ostrosłupa prostego, którego podstawa jest kwadrat, a który stoi na płaszczyźnie, równoległej do płaszczyzny rzutów. Prócz tego wyznaczyć cień dowolnej prostej l na tę bryłę.

3. Wykreślić taką płaszczyznę prostopadłą do prostej l , która daną kulę przecina według koła o danym promieniu.

IV. Środki naukowe.

1. **Biblioteka dla nauczycieli.** Biblioteka liczy obecnie 3.950 dzieł, zapisanych w inwentarzu, oraz zbiór sprawozdań szkolnych. W ciągu roku 1909/10. zakupiono i zapisano pod nr inwentarza: 3.949. Kaufmann, Handbuch der christlichen Archäologie, 3.407. Reymont, Chłopi IV. Lato, Pilat R., Historia literatury polskiej c. d., 3.929. Cieniom Juliusza Słowackiego, 3.931. Hahn W., Juliusz Słowacki w poezyi polskiej, 3.932. Kallenbach J., Nieznane pisma Adama Mickiewicza, 3.933. Kleiner J., Studya o Słowackim, 3.934. Krasnowolski A., Systemat. składnia języka polskiego, 3.935. Krehowiecki A., O Cypranie Norwidzie, 3.936. Nowaczyński A., Car Samozwaniec, 3.938. Prus B., Dzieci, 3.939. Przybyszewski S., Dzień sądu, 3.943. Witkiewicz, Na przełęczy, 3.942. Stella-Sawicki, Galicya w powstaniu styczniowym, 3.919. Brentano Hanny, Kaiser Franz Josef I., 3.928. Abraham W., Organizacya Kościoła w Polsce, 3.941. Rusch-Herdeggen, Elementare Staats- und Gesellschaftskunde, 3.950. Chołodecki J., Księga pamiątkowa gimnazjum Franciszka Józefa we Lwowie, 3.917. Kirchhoff, Człowiek i ziemia, 3.204. Dziwiński P., Wykłady matematyki T. II., 3.926. Folkierski, Rachunek różniczkowy, 3.940. Rudzki, Fizyka ziemi, 3.916. Bölsche W., O pochodzeniu człowieka, 3.937. Opieński H., Chopin, 3.944. Żmigrodzki M., Krótki zarys historyi sztuki, 3.922. Grothmann, Das Zeichnen, 3.918. Kopia H., Spis nauczycieli, 3.945. Stappers Henri, Dictionnaire synoptique d'etymologie française. 3.946. Le Larousse pour tous T. 1.—2.

W darze otrzymała biblioteka następujące dzieła: 3.920. Duda Fr., Rozwój terytoryalny Pomorza polskiego, 3.921. Tokarz W., Galicya w początkach ery Józefińskiej, Sprawozdanie komisji fizyograficznej T. 41. 43. Rocznik Akademii Umiejętności 1909. Bulletin international de l'Academie des Sciences. Rozprawy wydz. matem.-przyrodniczego Ser. III. T. 8. Rozprawy wydz. filolog. Ser. II. T. 30. Rozprawy wydz. filozof. Ser. II. T. XVI. i XVII. Szajnocha W., Atlas geologiczny Galicyi z. XXIII., 3.947. Brodziński K., Nieznane poezye. 3.923. Kaiser Maximilian des I. Gebetbuch, 3.924. Vierteljahrsschrift f. körpelicke Erziehung. Pilat Tadeusz, Podręcznik statystki Galicyi VIII., 3.925. Szydelski St. X., Konstanty Zieliński, arcybiskup lwowski, 3.937. Dybowski B. Zęby zwierząt ssących, 3.948. Katalog biblioteki Szkoły Politechnicznej we Lwowie. Dziennik ustaw i rozp. kraj. Dziennik rozporządzeń c. k. Rady szkolnej krajowej.

Zakład prenumerował następujące czasopisma:

Biblioteka warszawska. Chemik polski. Diviš, Jahrbuch. Germanisch-romanische Monatschrift. Kosmos. Kryński, Słownik jęz. polskiego. Krytyka. Kuhn, Allgemeine Kunstgeschichte. Kwartalnik historyczny. Muzeum. Poradnik językowy. Przegląd higieniczny.

Przegląd powszechny. Przewodnik bibliograficzny. Przewodnik naukowy i literacki. Realschulwesen. La Revue. Die neue Rundschau. Geographische Rundschau. Szematyzm królestwa Galicyi. Verordnungsblatt des Ministers f. K. u. U. Wychowanie w domu i w szkole. Wszechświat. Zeitschrift f. den Zeichen u. Kunstunterricht.

2. Biblioteka dla uczniów. Biblioteka uczniów liczyła z końcem roku szkolnego 1909/10. 1.930 dzieł w 2.837 tomach. Z nabytków zakupiono do lektury dla języka polskiego 92 książek w 115 tomach, dla języka ruskiego 23 — w 24 tomach, dla języka niemieckiego 6 — w 16 tomach, a dla języka francuskiego 15 — w 30 tomach.

Książki polskie wypożyczał uczniom codziennie prof. T. Urbański, książki niemieckie prof. J. Biedrawa, francuskie prof. J. Szarota, a ruskie prof. Dr. M. Paczowski.

3. Gabinet geograficzny. Ogólna liczba dzieł wpisanych do inwentarza przyborów geograficznych wynosi 387. — W r. 1909/10. zakupiono: Atlas 1, map geograficznych 13, tablice geograficznych 13.

4. Gabinet fizyki nabył w roku 1909/10.: Przyrząd Hartla do wykazania praw wypływu cieczy 549. Przyrząd Recknagla do wykazania prawa równomiernego rozchodzenia się ciśnienia w cieczach 550. Trzy bloki stałe precyzyjne 551. Bańka szklana do celów jak n. 550., 552. Zbiór ciężarków do n. 551., 553. Klin Hartla 554. Reflektor Hartla do n. 547., 555. Kula mosiężna średnicy 3 cm. 556. Influencyjna machina Wimshursta 557. Żwierciadło wklęsłe 558. Rynwa Galileusza 559. Model wagi 560. Wahadło Foucaulta 561. Termometr powietrzny Behrendsen 562. Przyrząd do oznaczania równoważnika ciepła 563. Przyrząd od wykazania prawa Coulomba, odnoszącego się do magnesów 564. Przyrząd do umysłowania praw rzutu ukośnego konstrukcyi Hagenbacha 565. Fałownica Hilliga 566. Tarcza Hartla do wykazania praw obrotu 567. Równoległobok ruchu Hartla 568. Wywiewa «Geryk» 569. Przyrząd polaryzacyjny Hartla 570. Dwa zwierciadła wklęsłe do zjawisk cieplnych 571. Przyrząd Ampère'a 572. Mostek Wheatstona 573. Wierownica z elektrycznym popędem 574. Lampa łukowa «Liliput» 575.

5. Gabinet historii naturalnej zakupił w r. 1909/10.: Zbiór nóg ptasich, pudło motyli krajowych, pudło chrząszczy krajowych, 2 preparaty mikroskopowe, 2 tablice Pfutschellera zoologiczne, krzyż osiowy do nauki krystalografii, 3 mikroskopy, szteklarz na obrazy, stół do mikroskopowania w klasach.

6. Gabinet chemii. W roku szk. 1909/10. zakupiono z dotacyi zwyczajnej: Palnik gazowy Bunzena, wiertacze korków, szczypce do naczyń, lampkę spirytusową do analizy suchej, chwytник metalowy, chwytник do probówek, dmuchawki do analizy suchej, szczypce metalowe, wagę doświadczałą, ciężarki do wagi.

Z dotacyi nadzwyczajnej zakupiono: komplet świderków do korków, piknometr precezyjny, piec Dennstädt'a, 2 małe palniki Bunzena, trzymadło żelazne, chwytacze trzymadeł, statywy cynowane, pierścień żelazny do ogrzewania, móździerzak agatowy, statyw porcelanowy, łopatkę rogową, nożyk stalowy, zatyczki gumowe, mieszek gumowy, areometry Vogla, przyrząd do oznaczania mocznika, albumeter Esbacha, 2 biurety normalne, podwójne trzymadło do biuretu, przyrząd do oznaczania niedogonu, wirownicę, flaszki na odczynniki, flaszki na kwasy stężone, aparat do sączenia, 2 flaszki do wydzielania gazów, pompę wodną, 10 statywów do sączenia, 5 ścisłaczy do węży gumowych, 15 lampek spirytusowych, lejek porcelanowy, 10 tryskawek, 32 dmuchawek, 3 przyrządy Kippa, 3 wanny pneumatyczne, 5 rozdzielaczy do gazu, 35 flaszek na okazy.

Liczba pozycji zapisanych w inwentarzu wzrosła do 476.

7. Gabinet rysunków odręcznych nabył w roku bieżącym: «głowę Mojżesza» — Michała Anioła, «głowę niewolnika» — Michała Anioła, «Madonnę» — Lucci della Robia, «czaszkę ludzką osadzoną na kręgach szyjnych», «Hermesa» — Praxitelesa (biust), a nadto 17 innych modeli gipsowych, przedstawiających martwą naturę.

8. Gabinet rysunków geometrycznych. W roku szkolnym 1909/10. zakupiono tablicę ścienną do rysowania (wielkość 300 cm. × 150 cm.) za 129 koron.

V. Kronika Zakładu.

Rok szkolny 1909/10. rozpoczął się uroczystem nabożeństwem szkolnem dnia 3. września 1909.

Dnia 9. września odbyło się uroczyste żałobne nabożeństwo za spokój duszy ś. p. Cesarzowej Elżbiety.

Dnia 25. września wzięła młodzież szkolna udział w żałobnem nabożeństwie za spokój duszy ś. p. Dra Teofila Gerstmann'a, byłego Dyrektora tutejszego zakładu.

Dnia 4. października, jako w dzień Imienin Najj. Pana, odbyło się uroczyste nabożeństwo szkolne, w którem wzięła udział młodzież całego zakładu z gronem nauczycielskiem.

Dnia 13. października żegnała młodzież i grono nauczycielskie, w urządzanej na ten cel sali szkolnej, ustępującego z zakładu prof. Bronisława Duchowicza, powołanego na Dyrektora szkoły realnej w Rawie ruskiej. Szezerze wypowiedziane słowa pożegnania były skromną podzięką za gorliwą i rzetelną pracę, jaką roztoczył ten nieustrudzony pedagog w tutejszym zakładzie.

Dnia 31. października, jako w 100. rocznicę urodzin Juliusza Słowackiego, wzięła młodzież szkolna z gronem nauczycielskiem udział w uroczystym pochodzie.

Dnia 19. listopada, jako w dzień Imienin ś. p. Cesarzowej Elżbiety, odbyło się nabożeństwo szkolne.

Dnia 29. listopada, jako w rocznicę Powstania listopadowego, wzięła młodzież szkolna udział w 1-godzinnem nabożeństwie szkolnem.

Dnia 12. grudnia urządziła młodzież zakładu uroczysty poranek i wieczorek ku czci Juliusza Słowackiego.

Dnia 13. grudnia odbyła się w zakładzie konferencya grona nauczycielskiego pod przewodnictwem J. W. Pana Radcy Dworu, Jana N. Frankiego, w sprawie zastosowania nowego planu naukowego w nauce matematyki, fizyki i geometrii wykresnej.

Dnia 24. stycznia odbyło się 1-godzinne nabożeństwo szkolne dla młodzieży zakładu z powodu rocznicy Powstania styczniowego.

Dnia 29. stycznia 1910. zakończono I. półroczne szkolne rozdaniem świadectw półrocznych.

W dniach 28. lutego do 3. marca odbyły się rekolekcyje Wielkanocne dla młodzieży obrządku rzymsko-katol.

Dnia 4. marca, jako w uroczystość Patrona zakładu, odbyło się uroczyste nabożeństwo szkolne, poczem nastąpiło rozdanie zapomóg uczniom z fundacyi Heidenreicha - Kruka i Dra Teofila Gerstmann.

W dniach 23. — 26. kwietnia odbyły się rekolekcyje dla młodzieży obrządku grecko-katol.

W lutym i w marcu wizytował w zakładzie naukę religii mojej żeszowej Rabin Dr. Samuel Guttman.

Dnia 3. maja wzięła młodzież zakładu udział w mszy polowej i pochodzie urządzonym z powodu rocznicy ogłoszenia Konstytucyi 3. maja.

Dnia 13. maja odbyła się konferencya polustracyjna pod przewodnictwem J. W. Pana Radcy Antoniego Stefanowicza z powodu odbytej poprzednio lustracyi nauki rysunków odręcznych w zakładzie.

Dnia 1. czerwca lustrował naukę religii gr. kat. obrz. Przew. ks. Julian Fedusiewicz, c. k. Radca szkolny.

Dnia 28. czerwca odbyło się uroczyste nabożeństwo żałobne za duszę ś. p. Cesarza Ferdynanda.

W ciągu roku szkolnego przystępowała młodzież obu katol. obrz. trzy razy do Sakramentów Świętych i odprawiła rekolekcyje.

Drugie półroczne zakończono uroczystem nabożeństwem dnia 30. czerwca, poczem nastąpiło rozdanie świadectw.

VI. Ważniejsze rozporządzenia Władz szkolnych.

1. Rozporządzeniem z dnia 28. czerwca 1909. l. 28.730. przyznała c. k. Rada szkol. kraj. profesorowi Józefowi Grünbergowi czwarty dodatek kwinkwenalny od 1. lipca 1909. począwszy.

2. Okólnikiem z dnia 28. września 1909. l. 54.464. zezwoliła c. k. Rada szkol. kraj., aby uczniowie religii mojżeszowej byli wolni od nauki rannej w Święto namiotów i w Święto radości z prawa.
3. Rozporządzeniem z dnia 28. września 1909. l. 51.989. poruczyła c. k. Rada szkol. kraj. naukę stenografii w tutejszym zakładzie pomocniczemu nauczycielowi, Adolfowi Musianowiczowi.
4. Okólnikiem z dnia 3. października 1909. l. 54.305. zawiadamia c. k. Rada szkol. kraj., że w myśl rozp. ministerialnego z dnia 29. marca 1909. l. 1.997. (Dz. urz. R. S. K. 1909. Nr. 16.) ogranicza się egzamin uzupełniający abiturientów szkół realnych przy wstępowaniu na studia uniwersyteckie tylko do egzaminu z języka łacińskiego i propedeutyki filozofii. Jeżeliby abiturient szkoły realnej chciał uzyskać prawa absolwenta gimnazjalnego, należy objąć tym egzaminem i język grecki.
5. Okólnikiem z dnia 6. października 1909. l. 56.581. poleciła c. k. Rada szkol. kraj. c. k. Dyrekcji Policji pociągać do odpowiedzialności szynkarzy za upajanie nieletnich uczniów, oraz zarządziła, aby organy bezpieczeństwa stwierdzały nazwiska tych uczniów, którzy zachowują się gorsząco na ulicach miasta.
6. Rozporządzeniem z dnia 11. października 1909. l. 56.406. zatwierdziła c. k. Rada szk. kraj. c. k. rzeczyw. nauczyciela ks. Dr. Stefana Szydelskiego w zawodzie nauczycielskim i nadała mu tytuł c. k. profesora.
7. Okólnikiem z dnia 17. października 1909. l. 58.225. zezwoliła c. k. Rada szk. kraj., aby młodzież szkolna z gronem nauczycielskim wzięła udział w obchodzie jubileuszowym setnej rocznicy urodzin Juliusza Słowackiego.
8. Okólnikiem z dnia 13. października 1909. l. 57.119. zawiadamia c. k. Rada szkol. kraj. o zmianach zaszyłych w planie naukowym dla szkół realnych, wydanym na podstawie rozp. minist. z dnia 8. kwietnia 1909. l. 14.741.
9. Rozporządzeniem z dnia 17. października 1909. l. 56.405. przyznała c. k. Rada szkol. kraj. prof. Dr. Ludwikowi Schneidrowi pierwszy dodatek kwinkwenalny do płacy od 1. września 1909. począwszy.
10. Okólnikiem prezyd. z dnia 3. listopada 1909. l. 277. poleciła c. k. Rada szkol. kraj., aby w myśl reskr. J. E. Pana Ministra W. i O. z dnia 29. października 1909. l. 43.991. zwrócono na lekcjach jęz. niemieckiego uwagę młodzieży wyższych klas na 150. rocznicę urodzin Fryderyka Schillera.
11. Okólnikiem z dnia 26. listopada 1909. l. 66.548. zawiadamia c. k. Rada szkol. kraj., że w myśl rozp. c. k. Ministerium

- W. i O. z dn. 16. listopada 1909. l. 43.277. należy zwracać taksy tym abiturientom, którzy wskutek niepomysłnego postępu w roku szkolnym nie będą przypuszczeni do ustnego egzaminu dojrzałości. Jednakowoż należy potrącić z taks pobranych należytość, przypadającą za koreturę wypracowań piśmiennych przy piśmiennym egzaminie dojrzałości.
12. Okólnikiem z dnia 11. grudnia 1909. l. 70.836. poleciła c. k. Rada szkol. kraj., aby młodzież szkolna zwiedziła wystawę c. k. szkół zawodowych przemysłu drzewnego w Zakopanem i w Kołomyi, urządzoną staraniem Polskiego Muzeum Szkolnego we Lwowie.
 13. Rozporządzeniem z dnia 12. grudnia 1909. l. 69.534. poruczyła c. k. Rada szkolna kraj. naukę stenografii w tut. zakładzie prof. VII. gimnazjum we Lwowie, Józefowi Wiśmier-skiemu.
 14. Rozporządzeniem z dnia 17. grudnia 1909. l. 70.743. przyznała c. k. Rada szkol. kraj. Drowi Zdzisławowi Thullemu pierwszy dodatek kwinkwenalny do płacy począwszy od 1. lutego 1910.
 15. Rozporządzeniem z dnia 23. grudnia 1909. l. 72.018. nadała c. k. Rada szkol. kraj. profesorom Józefowi Grünbergowi i Emilowi Bernhardtowi VII. rangę służbową od 1. stycznia 1910. w myśl rozp. c. k. Minist. W. i O. z dnia 13. grudnia 1909. l. 38.214.
 16. Okólnikiem z dnia 13. stycznia 1910. l. 2.165. upoważniła c. k. Rada szkol. kraj. Dyrekcyę do rozdania uczniom świadectw półrocznych w dniu 29. stycznia z powodu przypadającej niedzieli na dzień 30. stycznia.
 17. Okólnikiem z dnia 18. stycznia 1910. l. 348. zawiadamia c. k. Rada szkol. kraj., że Przełożęństwo gminy wyznaniowej izraelskiej we Lwowie powierzyło prowizorycznie nadzór nad nauką religii mojżeszowej Rabinowi Dr. Samuelowi Wolfowi Guttmanowi.
 18. Odezwą z dnia 18. stycznia 1910. l. 134.518. zwraca Wydział krajowy uwagę Dyrekcyi, że uczniowie, którym wstrzymano na I. półroczu wypłatę raty stypendyjnej z powodu ujemnego postępu w nauce, będą mogli otrzymać całoroczną ratę stypendyjną dopiero po otrzymaniu rocznego świadectwa, uprawniającego do przejścia do następnej wyższej klasy. Ale i w tym wypadku wypłata stypendyum nastąpić może tylko po poprzednim zawiadomieniu przez Dyrekcyę szkolną Wydziału krajowego o postępie stypendysty w nauce.
 19. Rozporządzeniem z dnia 17. stycznia 1910. l. 1.505. poruczyła c. k. Rada szkol. kraj. naukę rysunków odręcznych

egz. zast. naucz. Wilhelmowi Tyszkowskiemu w 15 godz. tyg. w tych klasach, w których uczył z początkiem I. półrocza prof. Bernhardt.

20. Rozporządzeniem z dnia 28. lutego 1910. l. 11.257. poleciła c. k. Rada szkol. kraj. Ekonomatowi c. k. Namiestnictwa sprzedawać na żądanie stron Plan nauki dla gimnazyów, szkół realnych i liceów żeńskich galicyjskich po cenie 20 hal. za każdy egzemplarz.
21. Okólnikiem z dnia 16. kwietnia 1910. l. 23.080. poleciła c. k. Rada szkol. kraj., aby tak w b. r., jak na przyszłość uwalniać od nauki szkolnej uczniów obrządku rz. kat. i wyznania mojżeszowego w czasie nauk rekolekcyjnych, udzielanych uczniom obrządku grecko-katol.
22. Okólnikiem z dnia 4. kwietnia 1910. l. 17.941. zwraca c. k. Rada szkol. kraj. uwagę na wydawnictwa Towarz. im. Piotra Skargi, które mają za zadanie podniesienie moralnego poziomu społeczeństwa i poleca zaopatrzyć szkolne biblioteki dla młodzieży w publikacje powyższe.
23. Okólnikiem z dnia 8 kwietnia 1910. l. 19.461. zwraca uwagę c. k. Rada szkol. kraj. na poleconą przez Ligę pomocy przemysłowej krajową fabrykę instrumentów muzycznych Niewczyka w Lwowie.
24. Okólnikiem z dnia 20. kwietnia 1910. l. 23.719. przypomina c. k. Rada szkol. kraj., że uczniowie szkół średnich nie mogą być używani do kwestowania i sprzedaży kokardek na dochód T. S. L. Tak samo zabrania trudnić się uczniom kolportowaniem i sprzedażą dzienników.
25. Okólnikiem z dnia 9. maja 1910. l. 26.725. ogłasza c. k. Rada szkol. kraj. rozporządzenie Pana Ministra W. i O. z dnia 18. kwietnia 1910. l. 16.500. w sprawie feryi szkolnych, a mianowicie: Rok szkolny 1909/10. zakończy się dnia 30. czerwca 1910., a nowy rok szkolny 1910/11. rozpocznie się dnia 1. września 1910.

Pierwsze półrocze roku szkolnego 1910/11. zakończy się dnia 31. stycznia 1911., drugie półrocze rozpocznie się w dniu 1. lutego 1911. (ferye małe odpadają).

Ferye świąteczne Bożego Narodzenia trwają w Galicyi zachodniej od 23. grudnia 1910. włącznie do 7. stycznia 1911. — w Galicyi wschodniej od 23. grudnia 1910. włącznie do 28. grudnia (podług obrządku rzym.-kat.) i od 5. stycznia 1911. włącznie do 10. stycznia 1911. (według obrz. gr.-kat.).

Ferye wielkanocne trwają w Galicyi zachodniej od środy wielkotygodniowej włącznie do wtorku po świętach; — w Ga-

licy wschodniej od środy wielkotygodniowej włącznie do wtorku po świętach (według obrz. rzym.-kat.) i od środy wielkotygodniowej do środy po świętach (według obrz. gr.-kat.).

Ze względu na powyższe zmiany feryi zarządził Pan Minister W. i O. rozp. z dnia 28. kwietnia 1910. l. 18.297, aby w b. r. szkolnym odbyły się egzamina wstępne do klasy I. w szkołach średnich po południu w ciągu ostatnich 2 dni szkolnych, albo w 2 pierwszych dniach głównych wakacyi.

Książki aprobowane do użytku szkolnego:

1. Próchnicki Fr.: Wypisy polskie dla klasy I. szkół gimnazjalnych i realnych. Wyd. V. We Lwowie 1908. Cena 1 K 50 h. (Rozp. c. k. R. szk. kr. z dn. 6. listopada 1909. l. 57.813.).
2. Tarnowski-Wójcik: Wypisy polskie dla klas wyższych szkół gimnazjalnych. Cz. I. Wyd. IV. We Lwowie 1909. Cena 3 K 30 h. (Rozp. c. k. R. szk. kr. z dn. 7. listopada 1909. l. 57.815.).
3. Читанка руска для першої класи шкіл середніх. Нове видане. У Львові 1909. Cena 2 K. (Rozp. c. k. R. szk. kr. z dn. 15. listopada 1909. l. 58.855.).
4. Sucheni Antoni: Początki chemii z uwzględnieniem mineralogii. Wyd. II. We Lwowie. Cena 2 K 20 h. (Rozp. c. k. R. szk. kr. z dn. 23. listopada 1909. l. 57.812.).
5. Bruner Ludwik Dr.: Ćwiczenia chemiczne dla użytku klas wyższych. Warszawa 1909. (Rozp. c. k. R. szk. kr. z dn. 17. grudnia 1909. l. 70.251.).
6. Лучаковский Константин Др., Взоры поэзии і прози для V. класи шкіл середніх. Вид. II. У Львові 1909. Cena egzemplarza 3 K 60 h.
7. Lesebuch für die oberen Klassen der galizischen Mittelschulen. I. Teil. V. Klasse. II. Auflage.
Lesebuch für die oberen Klassen der galizischen Mittelschulen. IV. Teil. I. Aufl. Cena każdego egz. po 4 K. (Rozp. c. k. R. szk. kr. z dnia 28. kwietnia 1910. l. 22.439.).
8. Nussbaum Józef Dr., Zoologia dla klas wyższych. Cena 3 K 60 h. (Rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 13. maja 1910. l. 21.787.).
9. Барвінський Ол., Огляд історії українсько-руської літератури. Lwów 1910. (Rozp. c. k. Rady szkol. kraj. z dnia 20. maja 1910. l. 28.853.). Cena egz. 1 K 50 h.

VII. Stan funduszu zapomogowego dla biednych uczniów w roku 1909/10.

Przychód.

1. Pozostałość z roku szkolnego 1908/9.	68	K	15	h
2. Datki zebrane przy zapisie uczniów i przy innych sposobnościach	508	"	28	"
3. Składka w kościele podczas nabożeństw szkolnych	68	"	25	"
4. Reszty z taks egzaminowych	11	"	38	"
5. Nadzwyczajne datki złożyli:				
Uczniowie kl. IV. a.	10	"	—	"
Szeligowski Adam.	8	"	—	"
Razem.	674	K	06	h

Rozchód.

1. Zapomogi udzielone uczniom na ubior, utrzymanie i opłatę szkolną	264	K	—	"
2. Na książki dla ubogich uczniów	339	"	82	"
3. Na odwiezienie chorego ucznia do domu	1	"	—	"
4. Pozostałość	69	"	24	"
Razem.	674	K	06	h

Za łaskawe datki złożone na wsparcie biednych uczniów składa Dyrekeya ofiarodawcom serdeczne podziękowanie.

Zapomogi po 20 koron z fundacyi im. Kruka - Heidenreicha otrzymali dnia 4. marca 1910.: Franciszek Stach z kl. II. a., Grzegorz Magiera z kl. III. a., Gustaw Porębski z kl. V. a., Józef Maryjowski z kl. VI. a., Edward Waligórski z kl. VI. b.

Zapomogę z fundacyi ś. p. Dr. Teofila Gerstmann'a w kwocie 20 koron otrzymali: Eustachy Kozar z kl. V. b. i Piotr Majewski z klasy VII. a.

Rachunek fundacyi im. Kruka-Heidenreicha za r. 1909. sprawdziło c. k. Namiestnictwo rozporządzeniem z dnia 27. kwietnia 1910. L. XIII. 2.829.

Skład kuratorji tworzyli: dyrektor Michał Rembacz (przewodn.); prof. Józef Grünberg i prof. ks. Dr. Stefan Szydelski (jako członkowie); prof. Dr. Witold Schreiber i prof. Dr. Karol Zagajewski (jako zastępcy członków).

VIII. Zarządzenia w sprawie rozwoju sił fizycznych młodzieży, zabawy, wycieczki naukowe, czytelnia kółka i t. p.

Gry i zabawy. Młodzież tutejszego zakładu uprawiała gry i zabawy na boiskach parku Towarzystwa Zabaw Ruchowych. W jesieni 1909. r. brała młodzież udział 12 razy w ćwiczeniach. Liczba uczęszczających uczniów na ćwiczenia dochodziła każdym razem do 45. W sezonie wiosennym 1910. uczęszczała młodzież w dwa dni tygodnia na ćwiczenia. Uczestnicy niższego oddziału wykonywali ćwiczenia wolne, musztrę, ćwiczenia głębokiego wdechania, ćwiczenia piłką nożną i t. p., oraz ćwiczenia w lekkiej atletyce. Starsi odbywali ćwiczenia oddechowe, uprawiali szermierkę, piłkę nożną i lekką atletykę. Frekwencya uczniów wynosiła w dni pogodne liczbę 60 uczniów.

Nadzór nad zabawami młodzieży sprawował Zarząd T. Z. R. i prof. dr. Hornung.

Wycieczki. Pod przewodnictwem nauczycieli pp. Grünberga, Zagajewskiego, Witkowskiego i Urbańskiego odbywała młodzież klas I., III., IV. i VI. przechadzki w najbliższe okolice Lwowa. Pod kierunkiem p. Urbańskiego zwiedzili uczniowie kl. IV. w liczbie 25 pamiętki m. Żółkwi. P. Jakubowski prowadził wycieczkę uczniów kl. VI. do Brzuchowic, a p. Biedrawa urządził dnia 16. czerwca kilkudniową wycieczkę do Zakopanego z 7 uczniami kl. V. i VI. Nadto 50 uczniów wzięło udział w biegu rozstawnym ze Lwowa w kierunku Krakowa.

Czytelnia uczniów rozwijała się w tym roku bardzo pomyślnie mimo dosyć szczupłej liczby członków. Kierował nią zarząd złożony z prezesa i wydziału, wybieranego z każdej klasy w proporcjonalnym stosunku do liczby członków. W początkach ubiegłego roku postawiono sobie za cel zorganizowanie pracy naukowo-odezytowej i życia towarzyskiego w ramach czytelnicy. Dlatego pomnożono bibliotekę, która doszła do liczby 236 dzieł, prenumerowano 6 czasopism krajowych i obcych, które uzupełniano według potrzeby czasopismami, zapożyczonemi z biblioteki nauczycielskiej; zakupiono także różne gry towarzyskie i urządzono turniej szachowy.

Członkowie czytelnicy zorganizowali się w cztery kółka, by pracą naukową i odezytową uczynić bardziej intensywną. Wygłoszono następujące odezyty: Mistrzostwo formy u Słowackiego (Kaliński); Rok 1830/31 (Gilewski); Żydzi w Polsce (Kandel); Azot i jego związki (z demonstracyami, Karpiel); O bakteriologii (Widt); Skraplanie gazów (Weydlich); Historia oświecenia (Silbermann). Dla uczczenia 500-nej rocznicy bitwy pod Grunwaldem urządziła „Czytelnia“ cykl odezytów: Stosunek Niemiec do Polski do r. 1228 (Gilewski); Polska a Zakon od 1228. do 1410. (Krzyckowski); Grunwald w historii, literaturze i sztuce (Szymański); Polska a Prusy do pokoju

w Oliwie (Michalski); Polska a Prusy w epoce porozbiorowej do r. 1870 (Weydlich); Walka o ziemię (Kotik). Wydział odbył 13 posiedzeń i 3 walne zgromadzenia.

Kółko francuskie („Cercle français“). Z inicjatywy prof. Dra Węckowskiego założyli uczniowie 2 najwyższych klas VI. i VII. „Kółko francuskie“ w łonie „Czytelni“. Zadaniem kółka było ćwiczenie się wzajemne w konwersacyi francuskiej i głębsze zaznajamianie się z historią, kulturą i literaturą Francyi, wygłaszanie krótkich referatów ustnie lub pisemnie w języku francuskim, lektura wspólna lub indywidualna dzieł francuskich, oraz dyskusya na uprzednio zapowiedziany temat.

„Kółko francuskie“ odbyło 8 posiedzeń w odstępach mniej więcej dwutygodniowych.

Tytuły pogadarek lub referatów były następujące: 1. L' état actuel de la navigation aérienne. 2. Impressions de mon voyage en Suisse (ucz. Sand kl. VII.). 3. La Lithouanie historique et actuelle (ucz. W. Iłakowicz kl. VII.). 4. Mon excursion dans les montagnes (ucz. Marcinkiewicz kl. VII.). 5. La vie et l' oeuvre de notre héros Kościuszko (ucz. J. Iłakowicz). 6. Les sports d' hiver chez nous (ucz. Gąsiorowski kl. VII.). 7. La Revolution française (ucz. W. Iłakowicz kl. VII.).

Do „Kółka“ należało 19 uczniów klas VI. i VII.; „Kółko“ prenumerowało z funduszków szkolnych czasopismo „Les Annales littéraires et politiques“ wydanie illustrowane.

Warsztaty studenckie, urządzone staraniem Ligi Pomocy przemysłowej, miały z tut. zakładu 3 uczniów na praktyce w ciągu roku szkolnego 1909/10. Na kurs ślusarstwa uczęszczali 3 razy w tygodniu uczniowie: Mund Adolf z kl. VI. a., Olszewski Stanisław z kl. IV. b. i prywatny uczeń kl. IV. b. Narzymski Stefan.

	W k l a s i e														Razem
	I a	I b	II a	II b	III a	III b	IV a	IV b	V a	V b	VI a	VI b	VII a	VII b	
Łowczycy	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Ślązk	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Gyrol	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Węgry	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Razem	55 ¹	50 ¹	39	37	44	36 ¹	41 ²	35 ²	29	28	35	35	27	26 ²	517 ⁹
3. Narodowość.															
Polaków	51 ¹	42 ¹	37	30	42	31	41 ²	29 ²	29	20	35	33	27	23 ¹	470 ⁷
Rusinów	—	8	—	7	—	4 ¹	—	6	—	8	—	2	7	3 ¹	38 ²
Niemców	3	—	2	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	8
Węgrów	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Czechów	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Razem	55 ¹	50 ¹	39	37	44	36 ¹	41 ²	35 ²	29	28	35	35	27	26 ²	517 ⁹
4. Wyznanie.															
Rzymsko-katolickie	37 ¹	29 ¹	29	26	32	26	23 ²	25 ²	22	19	27	21	19	20 ¹	355 ⁷
Grecko-katolickie	—	10	—	7	—	4 ¹	—	6	—	8	—	3	—	3 ¹	41 ²
Ormiańsko-katolickie . . .	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Ewangelickie (augsb.) . . .	6	—	1	1	2	—	8	—	1	—	—	—	—	1	20
„ (menon.)	1	—	1	—	3	1	3	—	—	1	—	1	—	—	11
Mojżeszowe	11	11	8	3	7	4	7	4	6	—	8	10	8	2	89
Razem	55 ¹	50 ²	39	37	44	36 ¹	41 ²	35 ²	29	28	35	35 ¹	27	26 ²	517 ⁹
5. Wiek uczniów.															
Miało lat 11	10 ¹	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	34 ¹
„ 12	20	13 ¹	2	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	41 ¹
„ 13	16	4	13	10	17	6 ¹	—	—	—	—	—	—	—	—	66 ¹
„ 14	8	7	13	11	18	14	7	4	5	—	—	—	—	—	87
„ 15	1	2	8	7	8	12	17 ¹	10	5	4	—	—	—	—	74 ¹
„ 16	—	—	3	3	1	3	9 ¹	8 ¹	9	11	5	5	—	—	57 ²
„ 17	—	—	—	—	1	7	8	3	9	12	10	5	8	—	63
„ 18	—	—	—	—	—	1	3	6	4	11	13	13	9	—	60
„ 19	—	—	—	—	—	—	2	—	—	7	3	7	3	—	19
„ 20	—	—	—	—	—	—	0 ¹	1	—	3	2	2	5 ¹	—	13 ²
„ 21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—	3
„ 22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„ 23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„ 24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
„ 25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0 ¹	0 ¹
Razem	55 ¹	50 ¹	39	37	44	36 ¹	41 ²	35 ²	29	28	35	35	27	26 ²	517 ⁹
6. Według miejsca zamieszkania rodziców.															
a) Miejscowych	45 ¹	41	28	25	32	25 ¹	28 ¹	24 ²	21	16	31	20	21	20	377 ⁵
b) Zamięscowych	10	9 ¹	11	12	12	11	13 ¹	11	8	12	4	15	6	6 ²	140 ⁴

	W k l a s i e														Razem
	I a	I b	II a	II b	III a	III b	IV a	IV b	V a	V b	VI a	VI b	VII a	VII b	
Sanok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Skałat	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Śniatyn	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Sokal	—	—	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	3
Stanisławów	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	0 ¹	2 ¹
Stary Sambor	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Stryj	—	—	—	—	2	—	0 ¹	—	1	—	—	—	—	1	4 ¹
Tarnobrzeg	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Tarnopol	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tarnów	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tłumacz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Trembowla	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	2
Turka	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Wadowice	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Wiedeń	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Zbaraż	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Złoczów	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	3
Żółkiew	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	3
Żydaczów	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	5
7. Klasyfikacja.															
a) Z końcem roku szkolnego 1909/10.															
Uzdolnionych z wynikiem :															
chlubnym	2	2	2	5	1	3	3	2	4	1	3	2	1	3	34
uzdolnionych	37 ¹	36 ¹	23	25	34	28 ¹	30 ¹	25 ¹	21	15	20	26	24	20 ¹	364 ⁶
nieuzdolnionych	7	6	7	2	7	2	4	6	3	8	3	2	1	—	58
Pozwolono składać egzamin poprawczy	8	6	7	5	2	3	4 ¹	2	1	4	9	5	1	3	60 ¹
Przeznaczono do egzaminu uzupełniającego i nieklasyfikowano	1	—	—	—	—	—	—	0 ¹	—	—	—	—	—	0 ¹	1 ²
Razem	55 ¹	50 ¹	39	37	44	36 ¹	41 ²	35 ²	29	28	35	35	27	26 ²	517 ⁹
b) Uzupełnienie klasyfikacji za rok szkolny 1908/9:															
Do egzaminu poprawczego przeznaczono	4	2	8	5 ¹	9	4	6	10	4	6	2	8	5	3	76 ¹
Z tych egzamin złożyło	4	1	8	5 ¹	9	4	6	8	4	6	2	8	5	3	73 ¹
Do " " nie złożyło	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	3
Do egzaminu uzupełniającego przeznaczono	—	—	—	—	—	0 ¹	—	1 ¹	0 ¹	—	—	—	0 ¹	—	1 ⁴
Z tych egzamin złożyło	—	—	—	—	—	0 ¹	—	0 ¹	0 ¹	—	—	—	—	—	0 ³
" " nie złożyło	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	0 ¹	—	1 ¹
c) Ostateczny wynik klasyfikacji za rok szk. 1908/9.															
Chlubnie uzdolnionych	5 ¹	6	5	4	1	2	3	1	4	1	1	3	5	5	46 ¹
Uzdolnionych	27	24	35	27 ¹	37	26 ²	22	26 ¹	32 ¹	26 ¹	26	25	29	38	400 ⁶

	W k l a s i e														Razem
	I a	I b	II a	II b	III a	III b	IV a	IV b	V a	V b	VI a	VI b	VII a	VII b	
Nieuzdolnionych	10	6	—	4	7	8	6	8	1	5	1	5	3	1	65
Nieklasyfikowani	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0 ¹	—	0 ¹
Razem	42 ¹	36	40	35 ¹	45	36 ²	31	35 ¹	37 ¹	32 ¹	28	33	37 ¹	44	511 ⁸
8. Liczba uczniów zapisanych na naukę nadobow.															
Na język ruski względnie obowiązkowy	—	—	—	—	—	—	—	7	1	2	3	5	—	—	18
Na język angielski	—	—	—	—	—	—	1	3	3	3	3	1	7	2	23
Na ćwiczenia w chemicz- nem laboratorium	—	—	—	—	—	—	—	7	—	3	3	—	—	—	13
Na stenografię	—	—	—	—	—	—	5	11	4	3	5	5	1	—	34
Na śpiew	12	9	5	2	—	—	—	3	—	2	3	5	—	—	41
9. Stypendya.															
Liczba stypendystów	—	—	—	1	1	—	1	—	1	2	3	1	3	1	14
Ogólna kwota K	—	—	—	525	400	—	140	—	500	834	1120	200	777	360	4856
10. Opłaty.															
Z uczniów klasyfikowa- nych opłatę szkolną uściło:															
W I. półroczu	25 ¹	25 ¹	7	8	7	13 ¹	9 ¹	14 ²	7	8	6	10	4	4 ²	147
W II. półroczu	18 ¹	17 ¹	20	12	10	15 ¹	15 ²	15 ²	6	9	10	18	5	7 ¹	172 ⁸
Z tych uczniów klasyfiko- wanych było:															
Od całej opłaty szkolnej uwolnionych:															
w I. półroczu	32	28	32	29	37	29	34	25	22	22	32	26	24	22	394
w II. półroczu	42	33	19	25	34	21	26	20	23	19	25	17	22	19 ¹	346 ¹
Opłata szkolna wynosiła wogóle:															
w I. półroczu K	1040	1000	280	320	320	560	400	640	320	320	240	480	160	240	6320
w II. półroczu K	560	760	800	480	400	640	720	640	240	440	520	720	200	320	7440
Razem	1600	1760	1080	800	720	1200	1120	1280	560	760	760	1200	360	560	13760
Taksy wstępne po 4-2 K od 157 uczn. wynosiły	50	55	8	9	3	7	5	6	4	2	1	4	2	1	659-40
Opłaty po 2 K na środki naukowe od 576 uczn.	59	61	42	40	47	46	47	42	30	30	38	38	28	28	1152
Taksy za duplikaty świa- dectw K	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	112
Datki na zabawy szkolne od 572 uczn. po 1 K.	59	61	42	40	47	46	47	41	30	30	38	37	28	26	572

X. Spis uczniów klasyfikowanych w II. półroczu roku szkolnego 1909/10.

Dopisek (chlub.) przy nazwiskach uczniów oznacza chlubnie uzdolnionych.

Klasa I. a.

1. Andrusikiewicz Adam, 2. Bieniarz Stanisław, 3. Chladek Adam, 4. Dawidek Alfred, 5. Deskur Feliks, 6. Dobiecki Józef (prywatnie), 7. Domaszewski Adam, 8. Druksberg Seweryn, 9. Dubel Bolesław, 10. Eberle Rudolf, 11. Finkels r. Blum Jakób, 12. Führer Aleksander, 13. Führer Fryderyk, 14. Gaj Ludwik, 15. Gawroński Łukasz, 16. Gigiel Jerzy, 17. Gojawczyński Stanisław, 18. Graf r. Greif Ludwik, 19. Grodzki Alojzy, 20. Hahn Tadeusz, 21. Halper Siegfried, 22. Hofmann-Adamski Adolf, 23. Jakubiak Czesław, 24. Janicki Aleksander, 25. Janisz Aleksander, 26. Jarosiewicz Józef, 27. Kałkowski Tadeusz (chlub.), 28. Kintzi Erwin, 29. Klimaszewski Stanisław, 30. Kondziółka Rudolf, 31. Kopystyński Włodzimierz, 32. Kordes Eugeniusz, 33. Kozłowski Edward, 34. Łuszczyński Zygmunt, 35. Maniecki Adam, 36. Müller Ernest, 37. Sagawe Rudolf, 38. Schilling Henryk, 39. Syniewski Grzegorz (chlub.), 40. Wagner Otto.

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 8 uczniów. Nieuzdolnionych do następnej klasy było 7 uczniów. Nie klasyfikowano 1 ucznia.

Klasa I. b.

1. Begleiter Dawid, 2. Brycki Wacław, 3. Czernik Stefan, 4. Gliński Zygmunt, 5. Kałyniak Stefan, 6. Kuha Stanisław, 7. Kunciewicz Stanisław, 8. Lauterbach Artur, 9. Leńko Karol, 10. Łukaszewski Włodzimierz, 11. Łutezyn Tadeusz, 12. Mund Jakób, 13. Müller Jan, 14. Natalli Henryk, 15. Neuwohner Ludwik, 16. Passella Zygmunt, 17. Piotrowski Maryan, 18. Ratzko Leon, 19. Riemer Aleksander, 20. Rosenthal r. Kopelman Adolf, 21. Schrenzel Ignacy (chlub.), 22. Sekler Adolf, 23. Szpaczyński Mikołaj, 23. Stankiewicz Wojciech, 24. Steinhauß Franciszek (chlub.), 25. Stroik Franciszek, 26. Tatomir Edward, 27. Trzeciecki Antoni (prywatnie), 28. Wander Adolf, 29. Wasylewicz Jan, 30. Werchracki Bronisław, 31. Witner Franciszek, 32. Wójcikiewicz Adam, 33. Wunsch Teofil, 34. Zieniewski Jerzy, 35. Zimmermann Zygmunt, 36. Zmarz Maryan, 37. Żelaszkiewicz Ludwik, 38. Żymirski Józef.

Przeznaczono do egzaminu poprawczego 6 uczniów. Nieuzdolnionych do następnej klasy było 6 uczniów.

Klasa II. a.

1. Antoniewicz Kazimierz, 2. Badykuła Jan, 3. Daymann Maryan, 4. Gorecki Wincenty, 5. Graf Jonasz, 6. Gross Fryderyk, 7. Ihnatowicz Antoni, 8. Karol Wilhelm, 9. Labiner Edward, 10. Lenard Stanisław, 11. Liebes r. Minezeles Karol, 12. Łodziński Zbigniew, 13. Mściwujewski Adam, 14. Późniak Konrad, 15. Rewakowicz Henryk, 16. Sadowski Adam, 17. Schmorak Gedale. 18. Schneikart Kazimierz, 19. Stach Franciszek, 20. Stróżecki Dobrosław, 21. Weissberg Norbert, 22. Wojciechowski Józef, 23. Wojnarowski Kazimierz, 24. Zamłyński Stanisław, 25. Zemanek Stanisław.

Przeznaczono do egzaminu poprawczego 7 uczniów. Nieuzdolnionych do następnej klasy było 7 uczniów.

Klasa II. b.

1. Babiak Józef, 2. Bauman Józef, 3. Bielski Tadeusz, 4. Biłiński Bohdan, 5. Feduszyński Ferdynand, 6. Gilewski Władysław (chłub), 7. Gliński Zenon, 8. Goldstaub Oskar, 9. Jasieniak Franciszek, 10. Kulczycki Józef, 11. Kułynycz Roman, 12. Lewicki Jerzy, 13. Lipiński Wacław (chłub.), 14. Lisowski Maryan, 15. Łęgowski Jan, 16. Marcinkiewicz Franciszek, 17. Mehlem Jerzy, 18. Mucha Franciszek (chłub.), 19. Nartowski Bronisław, 20. Niemiec Jerzy, 21. Pirgo Maryan (chłub.), 22. Roehr Antoni, 23. Siedlecki Roman, 24. Siegel Lewi, 25. Siwek Stanisław, 26. Smoleński Stanisław, 27. Sołtys Przemysław, 28. Stanaszek Franciszek, 29. Willer Leon (chłub.), 30. Żurakowski Tadeusz.

Pozwolono składać egzamin poprawczy 5 uczniom. Uznano za nieuzdolnionych do następnej klasy 2 uczniów.

Klasa III. a.

1. Babiński Stanisław, 2. Bogucki Kazimierz, 3. Czmił Jan, 4. Dąbrowski Tomasz, 5. Danek Ryszard, 6. Erhardt Maryan, 7. Filippi Władysław, 8. Gelb Leopold, 9. Janisio Maryan, 10. Kluss Tadeusz, 11. Kwiatkowski Rudolf, 12. Ladenberger Edmund, 13. Lechowicz Jan, 14. Lilien Ignacy, 15. Magiera Grzegorz, 16. Meisenhelder Juliusz, 17. Niesiołowski Maryan, 18. Oberweger Samuel, 19. Pastuszyński Franciszek, 20. Pietrzycki Roman, 22. Quirini Samuel, 22. Richter Bolesław, 23. Rupp Henryk, 24. Rupp Jan, 25. Seidner Maks (chłub.), 26. Siegel Dawid, 27. Singer Izydor, 28. Sobolewski Tadeusz, 29. Sterba Felicyan, 30. Taborski Antoni, 31. Tarlarski Dawid, 32. Warchoł Jan, 33. Zachodny Jan, 34. Zawistowski Zygmunt, 35. Ziembicki Jan.

Uznano za nieuzdolnionych do następnej klasy 7 uczniów. Do egzaminu poprawczego przeznaczono 2 uczniów.

Klasa III. b.

1. Baczyński Stanisław, 2. Berdarich Ludomir, 3. Chrzanowski Konstanty (chlub.), 4. Dobrowlański Władysław, 5. Dyszkiewicz Gustaw, 6. Flecker Zygmunt, 7. Godlewicz Edward (chlub.), 8. Görtz Mikołaj, 9. Gostkowski Mieczysław, 10. Kucharuk Jan, 11. Kurzer Ozyasz, 12. Lewiński Stefan (pryw.), 13. Luft Tadeusz, 14. Mańko Tadeusz, 15. Mika Władysław, 16. Mitschein Józef, 17. Müller Jan, 18. Mysłakowski Edmund, 19. Olszewski Józef, 20. Pinkerfeld Jakób, 21. Schwartz Juliusz, 22. Skulski Mieczysław, 23. Ślęzak Klemens, 24. Stadnicki Dymitr (chlub.), 25. Szczęsnowicz Władysław, 26. Szublak Józef, 27. Tomaszewski Waław, 28. Welenowski Henryk, 29. Wesołowski Tytus, 30. Winter Abusch, 31. Zuber Kazimierz, 32. Zerygiewicz Waław.

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 3 uczniów. Nieuzdolnionych do następnej klasy było 2 uczniów.

Klasa IV. a.

1. Arzt Zygmunt, 2. Aschkenaze Maurycy, 3. Bachmann Rudolf, 4. Bachmann Zygmunt, 5. Barański Włodzimierz (pryw.), 6. Becker Jan, 7. Bolek Wilhelm, 8. Chmielewski Jerzy, 9. Deszberg Stanisław, 10. Dreszer Eugeniusz, 11. Drucker Leon (chlub.), 12. Dudziński Adam, 13. Fleischmann Jan, 14. Früunf Tomasz, 15. Grab Wilhelm, 16. Gros Adam, 17. Grünbaum Józef, 18. Herlt Franciszek, 19. Korniak Mateusz (chlub.), 20. Krajewski Alfred, 21. Łuszczyński Roman (chlub.), 22. Maurizio Juliusz, 23. Mistat Leopold, 24. Müller Juliusz, 25. Plechawski Józef, 26. Rużyczka Tomasz, 27. Schmidt Jan, 28. Schuh Emil, 29. Steinbach Józef, 30. Wilczek Eugeniusz, 31. Winiarz Julian, 32. Wiśniowski Jerzy, 33. Zimmermann Adolf, 34. Żaak Antoni.

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 5 uczniów publ. i 1 przyw. Nieuzdolnionych do następnej klasy 3 uczniów.

Klasa IV. b.

1. Białobrzeski Maryan, 2. Biliński Franciszek, 3. Demeter Jan, 4. Dorożyński Antoni, 5. Dyaków Emilian (chlub.), 6. Fischer Jan, 7. Goldstein Zygmunt, 8. Graybner Stanisław, 9. Haczekiewicz Józef (chlub.), 10. Huss Feliks, 11. Juzwa Eustachy, 12. Kamiennobrodzki Adam, 13. Kamocki Gustaw, 14. Karniewicz Bolesław (chlub.), 15. Klee Maryan, 16. Kmiciński Filip, 17. Ludwig Karol, 18. Łodziński Rafał, 19. Mrzygłocki Michał, 20. Narzyski Stefan (pryw.), 21. Olszewski Stanisław, 22. Petrusiak Karol, 23. Sym

Alfred, 24. Syrwid Władysław, 25. Teliczek Stefan, 26. Thiel Albert, 27. Władyka Jan, 28. Zelenyj Roman.

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 2 uczniów. Nieuzdolnionych do następnej klasy było 6 uczniów. Nie klasyfikowano 1 prywatystę.

Klasa V. a.

1. Argasiński Tadeusz, 2. Bardach Benedykt (chlub.), 3. Bar-
toń Władysław, 4. Barzykowski Tadeusz, 5. Bogucki Władysław,
6. Dudziński Tadeusz, 7. Fingerhut Wilhelm (chlub.), 8. Fuchs
Nachman, 9. Głogoszewski Feliks, 10. Gostkowski Kazimierz (chlub.),
11. Iwasiewicz Jan, 12. Krzyczkowski Kazimierz, 13. Ladenberger
Aureli, 14. Laskowski Mieczysław, 15. Nalepa Marcin, 16. Neuwelt
Gustaw, 17. Porębski Gustaw, 18. Rückemann Wilhelm, 19. Sa-
nocki Stanisław, 20. Śliwiński Wilhelm, 21. Świtkowski Stefan,
22. Sym Ernest, 23. Weiss Kazimierz, 24. Widt Zdzisław (chlub.),
25. Wonsch Henryk.

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 1 ucznia. Nieuzdol-
nionych do następnej klasy było 3.

Klasa V. b.

1. Androchowicz Aleksander, 2. Baltarowicz Leon, 3. Bodzioch
Szczeban, 4. Czarnecki Władysław, 5. Gawacki Damian, 6. Gott-
fried Roman, 7. Hoffner Stanisław, 8. Jaremkiewicz Seweryn,
9. Klein Maryan, 10. Korytowski Bazyli, 11. Kozar Eustachy,
12. Kreydzi Maryan, 13. Pachla Stanisław (chlub.), 14. Pietsch
Mateusz, 15. Tkaczuk Roman, 16. Tyrowicz Stanisław.

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 4 uczniów. Nieuzdol-
nionych do następnej klasy było 8 uczniów.

Klasa VI. a.

1. Bernhardt Artur, 2. Gilewski Zdzisław, 3. Horoch Seweryn,
4. Karpiel Kazimierz (chlub.), 5. Kotik Tadeusz, 6. Lassociński Zy-
gmunt, 7. Łuszczyński Stefan, 8. Maryjowski Józef, 9. Michalski
Antoni (chlub.), 10. Moniak Adam, 11. Mund Adolf, 12. Nahirny
Rudolf, 13. Rawski Wincenty, 14. Sinkowski Feliks, 15. Storożyń-
ski Władysław, 16. Szeligowski Adam (chlub.), 17. Szule Leopold,
18. Tadlewski Marcin, 19. Treter Czesław, 20. Wilimowski Seweryn,
21. Wohtmuth Kalman, 22. Wohn Stanisław, 23. Zipper Apolinary.

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 9 uczniów. Nieuzdol-
nionych do następnej klasy było 3 uczniów.

Klasa VI. b.

1. Aszkenazy Natan, 2. Berstling Ludwik, 3. Bigo Józef, 5. Chamajdes Mechel, 6. Elster Henryk, 7. Faczyński Marjan, 8. Halpern Filip, 9. Hohenauer Alfred, 10. Jelinek Wacław, 11. Jonas Gabryel, 12. Kirschenbaum Zygmunt, 13. Kłosowski Wiktor, 14. Kollek Floryan (chlub.), 15. Kossowski Witold, 16. Krzymowski January, 17. Lubuska Kazimierz, 18. Madurowicz Kazimierz, 19. Manasterski Stefan, 20. Merkun Paweł, 21. Osowski Kazimierz, 22. Pesches Herz (chlub.), 23. Pohorecki Eugeniusz, 23. Rosenbaum Maks, 24. Szymański Jan, 25. Waligórski Edward, 26. Wasylewicz Włodzimierz, 27. Weydlich Kazimierz, 28. Zambelli Stefan.

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 5 uczniów. Nieuczestniczących do następnej klasy było 2 uczniów.

Klasa VII. a.

1. Arkusiewicz Ferdynand, 2. Bednarski Jan, 3. Bergner Hersch, 4. Ceisel Jakób, 5. Elster Karol, 6. Emsig Natan, 7. Fuhrman Zygmunt, 8. Gąsiorowski Stanisław (chlub.), 9. Halberstam Karol, 10. Hlakowicz Janusz, 11. Hlakowicz Witold, 12. Indruch Rudolf, 13. Jakóbowicz Edward, 13. Jarosławski Leopold, 15. Jarzyna Jan, 16. Majewski Piotr, 17. Marcinkiewicz Tadeusz, 18. Mesch Alfred, 19. Moszyński Tadeusz, 20. Mund Adolf, 21. Szczepański Stanisław, 22. Tebinka Zygmunt, 23. Terlecki Władysław, 24. Wysocki-Iwanicki Józef, 25. Wysocki-Iwanicki Seweryn.

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 1 ucznia. Wynik niedostateczny w nauce okazał 1 uczeń.

Klasa VII. b.

1. Amon Jan, 2. Assmann Rudolf, 3. Brylińska Stefania (prywat.), 4. Gostyński Tadeusz, 5. Grodki Tadeusz, 6. Grubecki Franciszek, 7. Hauler Stefan, 8. Ilnicki Klemens, 9. Kobylecki Maryan, 10. Kozicki Stanisław, 11. Merta Alfred, 12. Michałowski Roman, 13. Mrzygłodzki Jan, 14. Münzer Adolf (chlub.), 15. Pawłowski Antoni, 16. Peżański Aleksander (chlub.), 17. Pirgo Adam (chlub.), 18. Quirini Eugeniusz, 19. Romanów Michał, 20. Sand Herbert, 21. Teliczek Mieczysław, 22. Tyrowicz Tadeusz, 23. Zieniewski Feliks, 24. Zulauf Juliusz.

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 3 uczniów. Nie klasyfikowany 1 prywat.

XI. Wynik egzaminu dojrzałości w roku szkolnym 1909/10.

A. W terminie jesiennym odbył się w dwóch oddziałach ustny egzamin dojrzałości pod przewodnictwem radcy Rządu Michała Rembacza, c. k. dyrektora zakładu od dnia 20. do 22. września 1909 r.

Świadectwo dojrzałości otrzymali: 1. Knee Władysław, 2. Perediatkiewicz Wacław, 3. Perediatkiewicz Włodzimierz.

Z oddziału *A*) reprobowano 4 abiturjentów, z oddziału *B*) reprobowano 3 abiturjentów na pół roku.

B. W terminie zimowym odbył się ustny egzamin dojrzałości w dwóch oddziałach pod przewodnictwem radcy Rządu Michała Rembacza, c. k. dyrektora zakładu, od dnia 15. do 17. lutego 1910 r.

Świadectwo dojrzałości otrzymali: 1. Gewiss Eliaasz, 2. Koli-scher Wiktor, 3. Dubanowicz Adam, 4. Dubanowicz Stefan, 5. Fiałkowski Bolesław, 6. Filowicz Ludwik, 7. Gerhardt Stanisław, 8. So-kołowski Wiesław, 9. Lilienthal Fryderyk.

W oddziale *A*) odstąpił 1 abiturjent od egzaminu, 1 reprobowano na pół roku; w oddziale *B*) reprobowano 2 abiturjentów na pół roku.

C. Główny egzamin dojrzałości odbył się w terminie letnim od dnia 6. do 14. czerwca 1910. roku pod przewodnictwem J. W. P. Radcy Dworu Jana N. Frankego, c. k. Inspektora krajowego, a następnie w dniach 15. — 21. czerwca 1910. r. pod przewodnictwem radcy Rządu Michała Rembacza, c. k. dyrektora zakładu.

Oddział *A*). Świadectwo dojrzałości otrzymali: 1. Arkusiewicz Eerdynand, 2. Baran Jan (ekst.), 3. Bednarski Jan, 4. Bergner Hersch Leib, 5. Bieńkowski Stanisław (ekst.), 6. Ceisel Jakób, 7. Dornhelm Izidor, 8. Elster Karol, 9. Emsig Natan, 10. Fuhrmann Zygmunt, 11. Gąsiorowski Stanisław (z odzn.), 12. Gu-zowski Stanisław, 13. Iłakowicz Janusz, 14. Indruch Rudolf, 15. Jakóbowicz Edward, 16. Jarosławski Leopold, 17. Jarzyna Jan (z odzn.), 18. Kobyłański Kazimierz (ekst.), 19. Krauze Jan (ekst.), 20. Lasota Józef (ekst.), 21. Litkowski Józef (ekst.), 22. Majewski Piotr, 23. Marcinkiewicz Tadeusz (z odzn.), 24. Mesch Alfred, 25. Moszyński Tadeusz (z odzn.), 26. Pilszak Mieczysław, 27. Tebinka Zygmunt, 28. Terlecki Władysław, 29. Wysocki-Iwanicki Józef, 30. Wysocki-Iwanicki Seweryn.

Reprobowano na pół roku 3 uczniów publ. i 2 eksternistów.

Oddział *B*). Świadectwo dojrzałości otrzymali: 1. Amon Jan, 2. Assmann Rudolf, 3. Brylińska Stefania (przyw.), 4. Gostyński Tadeusz, 5. Grodki Tadeusz, 6. Grubecki Franciszek, 7. Hauler Stefan, 8. Ilnicki Klemens, 9. Kobyłecki Maryan, 10. Kozicki Stanisław, 11. Lorkiewiczówna Zofia (ekst. z odzn.), 12. Merta Alfred, 13. Michałowski Roman, 14. Mrzygłodzki Jan, 15. Münzer Adolf z (odzn.), 16. Niemojewska Zofia (ekst.), 17. Pawłowski Antoni

(z odzn.), 18. Peżański Aleksander (z odzn.), 19. Pirgo Adam, 20. Przyjałkowski Zdzisław (ekst.), 21. Quirini Eugeniusz, 22. Romanów Michał, 23. Rutkowski Władysław (ekst.), 24. Sand Herbert (z odzn.), 25. Sapięha ks. Adam (ekst.), 26. Siminowicz Bolesław (ekst.), 27. Starzeński Ziemowit (ekst.), 28. Teliczek Mieczysław, 29. Thiel Adolf, 30. Toth Eustachy, 31. Tyrowicz Tadeusz, 32. Zborowski Stanisław (ekst.), 33. Zieniewski Włodzimierz, 34. Zulauf Juliusz.

Reprobowano na pół roku 4 eksternistów, na rok 1 eksternistę.

XII. Ogłoszenie dla rodziców i opiekunów.

Rok szkolny 1910/11. rozpocznie się dnia 3. września uroczystem nabożeństwem o godz. 8. rano, w kościele P. P. Klarysek.

Zgłoszenia do egzaminu wstępnego do kl. I. przyjmować się będzie dnia 2. września od 9.—12. i od 4.—6. popołudniu.

Przy zgłoszeniu należy przedłożyć: *a)* metrykę chrztu lub urodzenia na dowód, że uczeń ukończy w roku słonecznym 1910. co najmniej 10, a nie przekroczył przed 1. stycznia tegoż roku 14 lat życia: *b)* świadectwo szkolne, z ostatniego półrocza, jeżeli uczeń w roku poprzedzającym uczęszczał do szkoły publicznej.

Egzamin wstępny do kl. I. odbędzie się dnia 3. września o godz. 9-tej przed połud. i o 3. popoł. Uczniowie, przyjęci na podstawie tego egzaminu, mogą zapisać się do kl. I. bezpośrednio po egzaminie.

Zakres wymagań przy egzaminie wstępnym do kl. I. jest następujący:

z religii: wiadomości: których nabyć powinien uczeń w pierwszych czterech latach obowiązkowej nauki szkolnej w szkołach czteroklasowych;

z języka polskiego: czytanie płynne i wyraziste, objaśnienie czytanych ustępów pod względem treści i związku myśli; opowiadania treści większymi ustępami, znajomość części mowy, odmiany imion i czasowników; znajomość zdania pojedynczego, rozszerzonego i rozbioru jego części składowych pod względem składni zgody i rzędu; wreszcie poprawne napisanie dyktatu z zakresu pojęć znanych uczniom i piśmienny rozbiór jednego zdania rozwiniętego, z dyktatu wyjętego. pod względem części mowy, ich formy, tudzież części zdania:

z języka niemieckiego: czytanie płynne i zrozumiałe; znajomość odmian rodzajników, rzeczowników, przymiotników i zaimków (osobistych, dzierżawczych, wskazujących i względnych), od-

miana słów posilkowych i czasowników słabych we wszystkich formach strony czynnej i biernej, tudzież odmiany najzwyczajniejszych czasowników mocnych; zasób wyrazów z zakresu pojęć uczniom znanych i poprawne napisanie łatwego dyktatu, którego treść przed podyktowaniem poda się uczniom w języku polskim.

z rachunków: pisanie liczb do miliona włącznie, biegłość w czterech działaniach liczbami całkowitymi; pewność w tabliczce mnożenia i znajomość ważniejszych miar metrycznych, z uwzględnieniem zagadnień, wziętych z zakresu życia codziennego.

Uczniowie uznani przy egzaminie za nieuzdolnionych do klasy I., nie mogą w tym samym roku ani w tym, ani w innym zakładzie egzaminu powtórnie składać.

Egzamina wstępne do klas od II.—VII. rozpoczną się dnia 5. września, a **egzamina poprawcze** odbędą się w dniach 31. sierpnia, 1. i 2. września.

Uczniowie gimnazjalni, ubiegający się o przyjęcie do I⁴., III., IV. i V. klasy realnej, mogą być uwolnieni od egzaminu wstępnego z religii, z języka polskiego, niemieckiego, historii naturalnej i fizyki, jeżeli w świadectwie gimnazjalnem za ostatnie półroczcie, poprzedzające bezpośrednio odnośną klasę realną, oprócz ogólnego uzdolnienia do klasy następnej otrzymali z wymaganego dla tej klasy przedmiotu i odnośnego materiału nauki stopień przynajmniej «dostateczny». Z reszty przedmiotów t. j. języka francuskiego, geografii, historii powszechnej, matematyki, chemii i rysunków odbywa się egzamin z wszelką ścisłością. Materiał naukowy, wymagany przy egzaminie, podany jest w Planie nauki dla galicyjskich szkół realnych z r. 1909. Pojedyncze egzemplarze Planu nauki nabywać można w Ekonomacie c. k. Namiestnictwa.

Co do uczniów, którzy w gimnazjum tylko wskutek niedostatecznych cenzur z języków klasycznych otrzymali ogólny stopień drugi, zastrzegła sobie Rada szkolna krajowa rozstrzygnięcie w poszczególnych wypadkach, czy można takiego ucznia przypuścić do egzaminu wstępnego do następnej klasy realnej, przyznając mu zresztą powyżej wskazane ulgi.

Prywatysty i eksterniści wyznania katolickiego obowiązani są w myśl reskryptu c. k. Min. W. i O. z 9. czerwca 1906. r. do przedkładania przed każdym egzaminem potwierdzenia, wydanego przez katolickiego duchownego, że pobierali naukę religii w zakresie przepisany przez odnośne plany naukowe i odbywali praktyki religijne.

Wpisy uczniów do klas I. do VII. odbędą się dnia 2. września przed południem od godz. 9.—12. popołudniu od 4.—6.

Do zapisu mają uczniowie zgłaszać się w towarzystwie rodziców lub opiekunów, przedkładając w dwu egzemplarzach rodowód dokładnie wypełniony. Uczniowie tutejszego zakładu mają przy tej sposobności wykazać się ostatniem świadectwem szkolnem, obcy obowiązani są oprócz tego przedłożyć metrykę tudzież potwierdzenie Dyrekcyi tej szkoły, z której przychodzą, że można ich przyjąć do innego zakładu, jakoteż poświadczenie uwolnienia od opłaty szkolnej, jeżeli to uwolnienie posiadają. Uczniowie, którzy studia przerwali, muszą wykazać się świadectwem moralności, a przy dłuższej przerwie w naukach poddać się także egzaminowi wstępnemu. Uczniowie wreszcie, którzy do szkół średnich nie uczęszczali, muszą przedłożyć także świadectwo przebytej ospy naturalnej lub ospy szczepionej i to nie dawniej jak w ostatnim roku.

Uwaga. Do I. Szkoły realnej zapisywać się mają uczniowie, którzy mieszkają w śródmieściu, w I. i IV. dzielnicy; zaś do II. Szkoły realnej ci, którzy mieszkają w II. i III. dzielnicy miasta.

Opłaty. Wszyscy uczniowie płacą corocznie 2 K. na zbiory naukowe i 1 K. na przybory do gier i zabaw, nowowstępujący nadto takse wstępną w kwocie 4 K. 20 h.

Opłata szkolna za półrocze wynosi 40 K. Termin jej uiszczenia jest 6 tygodni od początku półrocza; dla uczniów I. kl. jest ten termin w pierwszym półroczu oznaczony do końca listopada. Podanie o uwolnienie od opłaty szkolnej, zaopatrzone w ostatnie świadectwo szkolne i dokładne świadectwo ubóstwa, mają wnieść uczniowie do Wys. c. k. Rady szk. kr. na ręce Dyrekcyi do 20. września w I. kl., a do 20. lutego w II. półr. Uczniowie, którzy otrzymali na podstawie klasyfikacyi za I. półrocze choćby z jednego przedmiotu lub zachowania się postęp «niedostateczny», tracą prawo do uwolnienia w II. półroczu (okóln. Rady szk. kr. z dnia 28. lutego 1909. l. 11.045.).

W tym samym terminie w I. półr., jak wyżej powiedziano, mają wnieść podania o odroczenie terminu złożenia opłaty szkolnej do końca półrocza uczniowie kl. I., dołączając świadectwo ubóstwa.

Taksa za egzamin prywatny lub wstępny wynosi 24 K., taksa za egzamin nadzwyczajny, obejmujący więcej niż dwa półrocza, wynosi 36 K., w przeciwnym razie tylko 24 K.

Mundury studenckie. Wszyscy uczniowie obowiązani są na mocy Najw. postanowienia z dnia 6. stycznia 1894. i rozporządzenia c. k. Rady szk. kr. z 14. marca 1894. l. 2.900. do noszenia w szkole i poza szkołą przepisanego i jednakowego ubrania. O szczegółowych w tym kierunku postanowieniach mogą rodzice i opiekunowie uczniów dowiedzieć się w Dyrekcyi szkolnej. Dowolności, jakich dopuszczają się częstokroć uczniowie pod względem munduru, są wykroczeniem przeciw karności szkolnej, które Rada

szk. kr. poleca surowo karać. Z tego powodu zwraca się uwagę rodziców, aby nie łęgali próżnym zachciankom synów i nie kupowali żadnych części munduru odmiennej barwy lub kroju, ani też rozmaitych uzupełniających dodatków, gdyż w przeciwnym razie narażą się na nieprzyjemności, a nawet na nieprzyjęcie ucznia lub wydalenie go ze szkoły.

* * *

Dyrekcya uprasza wreszcie rodziców i opiekunów, by często dowiadawali się w szkole o prowadzeniu się i postępach uczniów. Grono nauczycielskie udziela z wszelką gotowością wyjaśnień podczas niedzielnych konferencyi, których terminy ogłosi się z początkiem roku szkolnego. Od połowy jednak stycznia w I. półroczu a od rozpoczęcia się egzaminów promocyjnych, t. j. od połowy czerwca w II. półroczu nie udziela się żadnych dalszych wyjaśnień z powodu rozpoczynającej się klasyfikacyi.

Rodzicom zamiejscowym zaleca się **uwzględnić wybór stancyi** i zasięganie w tym względzie rad i wskazówek w Dyrekcyi i u grona nauczycielskiego.

Osoby, zamierzające utrzymywać w swych domach uczniów tutejszego zakładu, obowiązani są zgłosić się w Dyrekcyi po odbiór regulaminu wydanego dla tych osób rozporządzeniem c. k. Rady szk. kraj. z dnia 31. maja 1898. l. 11.781.

MICHAŁ REMBACZ

c. k. radca Rządu i dyrektor.

